

[ცხორებაშ მეცნი-მეცნისა თამარისი]*

C253r | დაჯდა მეფედ გიორგი, მე დემეტრესი, დავითის შვილისა, ქრონიკონსა სამას სამოცდათხუთმეტსა. ამან დაყვნა მორჭმასა შინა ყოველნი უამნი და დღენი მისნი და იმეფა კეთილითა მეფობითა და [ჰ]მატა ყოველთა საყდართა, მონასტერთა და ებისკოპოსთა [წყალობასა]. ამას შვილი არა ესუა და მისთვეს მწუხარე იყო უშვილოებისათვეს. მერმე ინება ზეგარდამო მოწყალებამან ღმრთისამან, და იწყო მობერვად ნიავმან¹ ამომან, და იშვა მათგან ქალი, ქმნილკეთილი, ყოვლითურთ უნაკლულო და შესატყუსი. ამას დაარქუა სახელი თამარ. 5
C253v გარდაკედეს ამას შინა წელნი რაოდენნიმე, და გარდაიცვალა მეფე გიორგი. და | [ე]ქმნა გლოვა და მწუხარება უზომო [ყოველთა], უფროსლა დასა თუსსა რუსუდანს.

ესე იყო სძალყოფილი დიდთა სულტანთა შამირამე[ლთა] და დედოფალი ყოვლისა 10 ხუარასნელთა უფლებისა, რომელი, სიქურივისათვეს თუსადვე მამულად მოყვანებული, დე-დოფლად დაჯდა ქართველთად, უფროსლა დიდებად სახლისა თუსისად და ყოვლისა ამის სამეფოსა. ამას წინაშე იყო თამარ მაშინ, ვითარცა თუსსა მამიდასა თანა, – დითურთ თუსით, რომელსა რუსუდანვე მოაქუნდა სახელად, – რომლისათვეს აწ დამაკლებს წინამდებარე ესე მითხრობად, თუ რაოდენ შუენიერება და თა[გ]დგმულობა ექმნა ყოველთა პირველ მისსა 15 ყოფილთა დედოფალთა, ვიკადროთ რამე; რამეთუ ოთხმოცისა წელიწლისა დღე[თა]მან შეიყუარა მტკიცედ ქალწულება, სიწმიდე და სიკეთე დიდად სრული.

C254r და ჩუენ პირველსავე სიტყუასა წარუდღუეთ. გლოვა იყო | ნამდკლვე ღირს, არამედ არა თავს-იდვეს წარჩინებულთა სამეფოსათა, მიმხედველთა თამარისთა. განიყარეს გლოვა და დასცეს 20 საყრისა, ვითარცა ოდესმე სოლომონისთვეს², და დადგეს სუანი ტახტი ვახტანგეთი, საყდარი დავითიანი, რომელი პირველ მთოვარისა³ განამზადა მეფეთ-მეფემან საბაოთ ელოიმ სამფლობელოდ ზღუთი-ზღუამდი და მდინარითგან კიდემდი სოფლისა⁴. აღმართეს სკიპტრა დიდებულთა, მელი ჯუარისა და მის თანა დროშა დავითისი, არაოდეს მობერილი წინააღმდეგომთაგან 22 სიპტრა C.

2 მე დავითისი დემეტრეს შვილისა C, მე დემეტრესი დავითის შვილისა ჯავ. ქორანიკონსა C. 4-5 წყალობასა] – C, კონიექტ. ჯავ. 6 დაიწყო C, და იწყო ჯავ. ამაომან C, ამოამან ჯავ. 8 იქმნა C. [ე]ქმნა, 9 [ყოველთა] კონიექტ. ა. შანიძე. თსუ შრ. 99, 1962, გვ. 247. 10 შამირამეთი C, შამირამელთა ჯავ. 12 დიდებად] დაბად C, დიდებად ჯავ. 15 თავდგმულობა C, თა[გ]დგმულობა კონიექტ. ა. შანიძე. თსუ შრ. 99, 1962, გვ. 248. 16 დღემან C, დღეთამან ჯავ. 18 ლოვა C. დირსთა C. 21 საბოეთელიო C, საბაოთელიო ჯავ. 22 სიპტრა C.

* C-ში თხზულება უსათაუროა, ტექსტი მაჲყვება წინამავალს და უშუალოდ განაგრძობს მას იმავე სტრიქონზე (C253r). აშიაზე წითური მელნით: „გიორგი მფე“⁵. ს. ყაუხჩიშვილი მიუთითებს, რომ ეს შენიშვნა ვახუშტი ბატონიშვილის ხელით არის მიწერილი (ქც ბა II, 115, შნშ. 1).

¹ III მეფ. 19,12. ² III მეფ. 1,39. ³ ფსალმ. 71,17. ⁴ ფსალმ. 71,8.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

ნიავთა. და ყოველთა ერთჯმაქმნილთა აწუეს თამარს კრმალი მამული, თანა საყდრითურო მამისა მინიჭებული.

ლიტონად-მე მიიღოა დიდმან ამან გონებამან? არა, ნუ იყოფინ! უმშუენოდ-მე შეიწყნარა იგი გურგუნმან და მეფობამან? ანუ არა მაღნანტე ექმნა ყოველსა თუალსა თუსად? ვინ C254v ძუელი სიტყუა აქა ახლად ვიგმაროთ: ბრმა[დ]შობილმან ბრმადვე წარვლო¹ უმხედველომან 5 თამარისმან. ტანსა ზომიერსა გრემანობა თუალთა და ღაწუთა სპეტაკთა ზედა ვარდებრივ ფეროვნობა, მორცხვე ხედვა, ლალი მიმოხედვა, ტყბილი პირი, მხიარული და ულიზლო სიტყუს სინარნარე და ზრახვისა უჩუკნობა. არა ცუდად დასდვა ღმერთმან მადლად თამარს ესრეთ შემქულობა, რომლისათვის არა უჯერო მიჩნს თქმად, ვითარმედ პირი ამისი პირველვე იქ დავითის მიერ თქმითა: რათა ლიტანიობით თაყუანის-სცემდენ მეფე[ნი] და მთავარნი, და 10 მეძღუნეობდენ ნათესავნი.²

ესრეთ იდიდა ღმერთი ყოველთა პირთაგან. იხილეს რა კელითა მღდელთმოძღვართათა C255r მეფე გურგუნოსანი, ქება შეასხეს ძალითა, საქებელსა კმითა ოხრისათა. და სთქუმცა, თუ ყოველნი ძალნიცა ზეცისანი თანაშემწე არიან სიხარულსა | ქუეყანისა[ს]ა. და ესე უსა- 15 კურველეს მიჩნს ყოვლისამე, რომელ სხუა მკედარი არაოდეს [ე]ნილა მისუამისათა მა[თ]ებრ მეფედ. და ყოველნი, ვითარ გამოცდილნი სასოებითა, წინასწრობითა უძღოდ[ეს] ერთი ერთსა; და სიხარულითა სავსენი ღმერთსა პმადლობდეს, მეფესა აქებდეს და თავთა პნატრიდეს.

m199v | დაჯდა* ნებითა ღმრთისათა თამარ მეფედ დასაბამითგანთა წელთა ექუსი ათას ექუსას ოთხმოცდაექუსსა, ქორონიკონსა ოთხას და სამსა, შვილი მეფეთმეფისა გიორგისი, დიდისა დავითის ძისა დემეტრეს ძისა, ცოლისაგან ბურდუხან ოვსთა მეფისა ასულისა, რომელი 20 პმატდა სიკეთესა დედათასა სხუა ყოვლითა, გარნა თამარის დედობითა. სძალი სხუა მისებრი მაშინ არა ეხილვა ქართლისა თემსა, და შემდგომითი-შემდგომად აქონ.

C255v ამიერითგან რად ჯერ აწის თამარის[თუს] თქუმად, გარნა მონაცვალეობა ღმრთისა სამეფოსა და ერისათვის? რამეთუ აღიღო გონება მაღლად³ და მდაბლითა სულითა⁴ განიცადა სიდიდე საქმისა, მისდა რწმუნებულისა, მია[პყრ]ა [არაარსისაგან არსად მო]მყვანებელსა თუსსა ხედვა და იწყო განგებად, ვითარ-იგი მობერვიდა სული: მიმოიხილა სიმახულითა ცნობისათა თუსსა გარემო

1 ნივთია C, ნიავთა ჯავ. ერთა კმა ქმნილი C, ერთა ქა-ქმნილთა ჯავ, ერთჯმა-ქმნილთა ყაუხჩ. 2-3 მინიჭებულით იტონადმე C. („ლ“ მეორე სიტყვაში გატანილია აშიაზე). თ—ლ (ნუსხურში. ყაუხჩ.). 6 გარემანობა C. სინარანე C, სინარნარე ჯავ. 10 ლიტონებით C. მეფეთა C, მეფენი ჯავ. 13 გუირგუინოსანი + და C. 14 ქუეყანისათა C. 15 იხილა C. მათებრ] მამადებრ C. 16 უძღოდა C, უძღოდეს ჯავ. 18 დაჯდა ... წელთა: წითერი მელნით C. დასაბამითგა m. 18-21 დაჯდა ... რომელი: წითელი მელნით m. აშიაზე მინაწერი: „ქრისტეს აქეთ ჩრპგ წელსა“. 20 დემეტრესაგან m. ძისა^{2]} ძისაგან Cm, ძისა ჯავ. 21 გარნა] არნა Cm. დედობითა] დედოფითა m. 22 მისებრივ m. ქართლის m. შემდგომით m. 23 თამარისი C, თამარის m. 24 აღიღონ Cm. სულითა + და C. განიცადა + სამეფო m. 25 მიაპყრა] მიაყუნა C, მიყუნა m. მყუანებელსა Cm. 26 მიმოიხილვა m.

* დაჯდა] m-ში აქ იწყება თხზულების ტექსტი (m 199v).

¹ ითან. 9,32. ² ფსალმ. 44,13. ³ ფსალმ. 74,6. ⁴ ფსალმ. 33,19

ბასილი ეზოსმოძღვარი

ყოველი და მყისსა შინა შეემეცნა ხილვითა ოდენ წრფელთა [და] დრკუთა, გულარმნილთა და უმანქოთა, ერთგულთა და ორგულთა, და სიბრძნითა [და] განგებითა პირველად ყოველთა ზედა დასხა წყალობა უხუებით, რათა უამთა საქმეთასა ერთნი ერთგულობით მადლიერობდენ, ხოლო მეორენი უსიტყუელ იყვნენ მიგებისათვს სამართლისა.

C256r ხოლო სჯულთათვს სულითთა მეორე კოსტანტინე იქმნებოდა და მისებრვე პგ[უ]როვნებდა 5 დაწყებასა საღმრთო[თ]ა საქმეთასა, რამეთუ იწყო აღლესვად ორპირსა მახულსა¹ მოსასრვე-ლად თესლთა ბოროტთა და | ინება, რათა იქ[მ]ნას შეყრა და გამორჩევა დიდთა მათ და მსოფლიოთა კრებათა.

პირველ აღმოუწოდა წმიდით ქალაქით იერუსალემით ნიკოლაოზს გულაბერის-ძესა, რომელსა სიმდაბლისა ძლით ეჯმნა ქართლისა კათალიკოზობისაგან. ესე რა მოიყვანა, შემოკრიბნა ყო[ვ]ელნი სამეფოსა თუსისა მღდელომოძღვარნი, მონაზონნი და მეუდაბნოენი, კაცნი მეცნიერნი სჯულისა საღმრთოსანი; და მოსწრაფე იყო, რათა მართლმადიდებლობასა ზედა შემოთხესილნი თესლნი ბოროტნი აღმოფხურნეს სამეფოსაგან თუსისა, რომელი-ესე ადრე განემარჯუა სასოებისა კეთილისა მქონებელსა.

m200r | ხოლო შემო-რა-კრბეს ორისავე სამთავროსა ებისკოპოსნი, რომელთა პირ[ველ]ად 15 აქუნდა ზემო მოქსენებული ნიკოლაოს, მსგავსი სეხნისა თუსისა, და ანტონი ქუთათელი საღირისძე, დიდად განთქმული სათნოებათა შინა და ძლიერი საქმით და | სიტყვა, 20 მიეგებოდა მათ თამარ დიდითა სიმდაბლითა, ვითარცა კაცი და არა მეფე, ვითარ ანგელოზთა და არა კაცთა. შეკრიბნა ყო[ვ]ელნი ერთსა სადგურსა და დასხნა საყდრებითა, ხოლო თუთ დაჯდა შორის მათსა მარტოდ და არა მეფობით და ესრეთ ეუბნებოდა:

„ში წმიდანო მამანო, თქუენ ღმრთისა მიერ განჩინებულ ხართ მოძღურად ჩუენდა და მმართებლად წმიდასა ეკლესიასა და თანა-გაც სიტყვს მიცემა სულთათვს ჩუენთა. გამოი-ძიეთ ყოველი კეთილად და დაამტკიცეთ მართალი, ხოლო გან კადეთ გულარმნილი. იწყეთ ჩემ ზედა, რამეთუ შარავანდი ესე მეფობისა არს და არა ღმრთისმბრძოლობისა. ნუ თუალ-

1 და¹] – Cm, კონიექტ. ჯავ. 1-2 გულარმნილთა ... ორგულთა] – Cm. შეტანილია ტექსტში ივ. ჯავახიშვილის მიერ. შდრ. ბრ., 279,18. 2 და² – Cm. განგებითა + და მ. 3 უხუებით: შეტანილია ტექსტში ივ. ჯავახიშვილის მიერ. შდრ. ბრ., 279,19. მადრიველობდენ მ. 5 მისებრივე მ. ჰელიონებდა Cm. 6 საღმრთოსა Cm. საქმეთასა] – C, შეტანილია ტექსტში ივ. ჯავახიშვილის მიერ. შდრ. ბრ., 279,31. 7 იქნას Cm, იქმნას ჯავ. 8 კრებათა] – Cm, [კრებათა] ჯავ. შდრ. ბრ., 279,35. 9 პირველთა Cm. წმინდით მ. იელუსარემით C, იელუსალემით მ. ნიკოლოზს მ. გულბერის მ. 10 სიმდაბლის მ. ძალითა Cm. ქართლის მ. ქათალიკოზობისაგან Cm, კათალიკოზობისაგან ჯავ. 11 შემოკრიბა მ. ყოველი მ. მონაზონნი მ. 12 საღმრთოსა Cm, საღმრთოსანი ჯავ. 12-13 მართლმადიდებლობასა ზედა შემოთხესილნი] ზედა Cm, მართლმადიდებლობასა ზედა [აღმოცენებულნი] ჯავ, მართლმადიდებლობასა ზედა შემოთხესილნი ბრ., 280,4. 14 სასოების კეთილის მ. 15 შემოკრბეს მ. პირად Cm, შდრ. პირველი და ბრ., 280,6. 16 მოხსენებული მ. ნიკოლოზს მ. 17 დიდათ მ. საქმით მ. სიტყვითა მ. 19 ყო[ვ]ელნი ჯავ. 21 წმინდანო მ. ღ თის მ. მოძღურად მ. 22 მამართებელად მ. -გაცს მ. 24 ღ თისა მბრძოლობისა Cm.

¹ ფსალმ. 149,6. ებრ. 4,12.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

ახუამთ მთავართა სიმდიდრისათვს, ნუცა გლახაკთა უდებ-ჰყოფთ სიმცირისათვს. თქუენ
C257r სიტყუთ, ხოლო მე საქმით; თქუენ სწავლით, ხოლო მე განსწავლით; თქუენ წურთით,
ხოლო მე განწურთით ზოგად კელი მივსცეთ დაცვად სჯულთა საღმრთოთა შეუგინებელად,
რათა არა ზოგად ვიზღვნეთ: თქუენ, ვითარცა მღდელნი, ხოლო მე, ვითარცა მევე; თქუენ,
ვითარცა მნენი, ხოლო მე, ვითარცა ებგური.“

5

ესმნეს რა სიტყუანი ესე ყოველსა მას კრებულსა მამათასა, [3]მადლობდეს ღმერთსა
და თანად მეფესა ღმრთივგანბრმნობილსა. ჯდა უკუე თამარ მცირედ უამ შორის მათსა,
მერმე მოილო კურთხევა მათგან და წარვიდა პალატად თუსად.

ხოლო წინამძღვართა კრებისათა ნიკოლაოს და ანტონი, რომელნი, ვითარ
პირმეტყუელნი მთიებნი, უძღლდეს მომრგუალებასა ცაებრისა მის ვარსკულავთა კრებუ-
ლისასა, არა ინებეს შორის მათსა ყოფად მაშინდელი იგი ქართლისა კათალიკოსი, რამეთუ
m200v წინაუკმო რამე [ე]წყო წესთაგან ეკლესისათა და ჰყონდიდელ-მაწყუერელობა და მწიგ-
C257v ნობართუხუცესობა მოევერაგა უამისაგან. არამედ ვერა განაყენეს, დაღაცათუ ფრიად
იღუაწეს, რომელი ადრე თკ განაყენა სასჯელმან ღმრთისამან. ხოლო სხუანი ვინმე
ებისკოპოსნი შეიცვალნეს და მათ წილ საღმრთონი კაცნი დასხნეს; და სხუანი საეკლესიო-
ნი წესნი განმართნეს, უდებთა მიერ დაქსნილნი.

10

ხოლო აღივსებოდა რა კრება, შემოვიდეს ყო[ვ]ელნი სპასალარნი და ერისთავნი სამე-
ფოსანი და მოაქსენეს მამათა, რათა ზოგად იღუაწონ შემოყვანებად სიძისა თამარისთვს,
რომელი ყვესცა. და შემოკრბეს წინაშე რუსუდან დედოფლისა და განზრახვითა ყოველთათა
წარავლინეს კაცი ვინმე რუსთა სამეფოდ ქრისტიანობისა და მართლმადიდებლობისათვს მათ
ნათესავთასა; და ესე ვერა კეთილად განაგეს, რამეთუ არცა კაცი იგი ღირსი საქმისა
წარავლინეს და არცა მისსა მეცნიერ იყვნეს, რომელსა-იგი მოიყვანებდეს.

20

C258r შემდგომად უამისა მოიწია კაცი იგი | წარავლინებული და მოიყვანა კაცი დიდად
გუარიანი, უდიდესი ყოველთა მათ მეფეთა მის კერძოსათა და სახითაცა არა უმარჯვ,
რომელიცა იხილეს რა, ყოველთა კაცთა სთნდა, რამეთუ არარას მეცნიერ იყვნეს ჩუეულე-
ბისათვს მისისა.

25

შეკრბეს წინაშე რუსუდან დედოფლისა პატრიაქი და დიდებულნი, სპასეტნი და ერისთავნი; და
აცნობეს თამარს და აწუევდეს ქორწინებასა და ასწრაფობდეს ამის პირისათვს.

2 სიტყუითა Cm. 5 ებგური ჯავ.] უგბური Cm. 8 თუსდა m. 9 ნიკოლაოზ m. 10 მომრგუალებასაცა ებრისა Cm.
ვარსკულავთ m. 11 ქათაღიკოზი Cm. 12 იწყო Cm, შდრ. იყო ბრ. 280,25. ჰყონდიდელ-მაწყუერელთ უხუცე-
სობაცა Cm, ჰყონდიდელ-მაწყუერელობა და მწიგნობართ-უხუცესობა ჯავ, შდრ. ბრ., 280,26. 13 უამისაგან Cm]
უფლისაგან ჯავ, შდრ. ბრ. 280,26; 14 სჯულმან Cm, სასჯელმან ჯავ, შდრ. ბრ. 280,27; 15 ეპისკოპოზნი m.
და] – Cm, [და] ჯავ. სარმრთონი m. 15-16 საეკლესიაონი C. 16 დახსნილნი m. 17 აღვსებოდა Cm. ყო[ვ]ელნი
ჯავ. 18 მოახსენეს m. შემოყუანებად C. 19 რუსუდან] ზევიდან ხელმეორედაა დაწერილი C. განმრახვითა m.
20 მართალ-m. 21 ვერ m. 25 რა] – C, რა ჯავ., შდრ. ბრ., 285,11. 27 შეკრბეს ... ერისთავნი და] – C.
ჩამატებულია ივ. ჯავახიშვილის მიერ. შდრ. ბრ., 285,13.

არამედ იგი მიუგებდა, ვითარმედ: „კაცნო, ვითარ ღირს შეუტყუებელი ესე ქმნად? არა ვიცით კაცისა ამის უცხოსა საქმე: არა მკედრობისა, არცა ბუნებისა და არცა ქცევისა. მაცალეთ, ვიდრემდის განიცადოთ ყოველთა სიკეთე, გინა სიდრკუე მისი“.

ხოლო იგინი წინა-აღუდგებოდეს, უშვილოებასა მოაქსენებდეს* სახლისა მისისასა [და] უნაყოფოებასა; დრტვნვიდეს, წინამძღვარსა სპათასა ითხოვდეს და ყოვლითურთ შეაიწრებ- დეს 5 სულსა მისსა; და ორემსა ემსგავსებოდეს სახისა ოდენ მიხედვითა, პილოთაებრ არა C258v განიხილვიდეს მისაყორდნობელსა | და ყოვლითურთ შეაიწრებდეს სულსა მისსა და ესეოდენ მძიმესა საქმესა სუბუქად შეეხებოდეს.

რასაღა [მრავალსა ვიტყოდით?] შემდგომად მრავლისა ცილობისა თჯნიერ ნებისა მისისა ყვეს ქორწილი და მრავალ უამ იყვნეს განცხრომასა შინა, მსგავსად საქმისასა. 10

არამრავალთა დღეთა შემდგომად მიიღო აღსასრული სიტყუამან თამარისმან, და გამოა- ჩნდებოდეს რუსსა სკუთურნი, ვითარ ნაღებ[ნი] ბუნებითნი. და სიმორვალეთა შინა საძა- გელთა უწესოებად იწყო მრავალთა, რომელთათვს ნამეტნავ არს წერად, რათა არა სიგრძედ მიიწიოს სიტყუა.

ორისა და ნახევრისა წელთა, ვითარ გურდემლი, მოითმენდა მწერ თამარ უკეთურებათა 15 რუსისათა, გარნა სხუა ვერლარავინ მოითმენდა. და იწყეს ჭრტინვად, არამედ ცილობათა მათთვს პირველთა [პ]რცხუენდა ყოველთა თამარისგან. 10

C259r ხოლო ბრძენმან თამარ იძია მრავალი ღონე განკურნებისა მისისა და | უბრძანა სარწმუნოთა მონაზონთა პირითა მრავალ გზის, დაღათუ ყო[ვ]ლად არა სარგებელ ეყო რუსსა. ამისთვის თუ პირისპირ იწყო მხილებად მისდა; არამედ უფროს განძუნდებოდა რუსი, 20 ვითარცა ღმრთისაგან საფარველმოძურცილი, ვითარ იტყუს წერილი: ვკურნებდით ბაბილონს და არა იკურნებოდა.¹ არა თუ ოდენ არა შეიგონა, არამედ უძრესთა მიმართ იწყო; და შერაცხილნიცა კაცი უბრალოდ გუემნა და ასოთა აღმოგდებითა ტანჯნა.

შეუძნდა ესე ყო[ვ]ელი თამარსცა და წინაშე ყოველთასა ესრეთ თქუა: „დაღათუ 25 საღმრთოსა სჯულისა მიერ სწავლულ ვარ მე არა განშორებად პირველსა საწოლსა,² არამედ რომელმან არა დაიცვას საწოლი თუსი წმიდად,³ არა ჯერ არს მის თანა დათმენა, რამეთუ შემაგინებელ არს ტაძრისა ღმრთისა. და მე არა მიძლავს აჩრდილისა მრუდისა C259v ხისასა განმართვად; და უბრალოდ | განვიყრი მტუერსაცა, რომელი აღმეკრა შენ მიერ.“

2 უცხოსა] + ქმნა და C, ქმნად და m, ქცევა და ჯავ საქმედ m. არცა] არა m. 3 ვიდრემდი m. 9 მრავალსა ვიტყოდით] – C, კონიექტ. ჯავ. 12 ნაღებთა C, ნაღებნი ჯავ. 13 წერად + და C. 16 დაიწყეს C. 19 ყო[ვ]ლად ჯავ. 20 პირის C, პირის-პირ ჯავ. 24 ყო[ვ]ელი ჯავ.

* მოახსენებდეს m: ამ სიტყვაზე წყდება m-ში მეორე ისტორიელისის თხზულებიდან ამოღებული ნაწყვეტი. აშიაზე წითური მელნით დართულია შენიშვნა: „ორი ქართლის ცხოვრება მქონდა. ამ ერთში თამარ მეფის ანბავი სხვა რიგად ეწერა, ამ მეორის სხვა რიგად. ორივ დავწერე. ამ რვეულმა ამიტომ გამოცვალა სიტყვა ორივ ესე“.

¹ იერემ. 51,8. ² I კორ. 7,11. ³ ებრ. 13,4.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

ესე თქუა და აღდგა და დაუტევა იგი. ხოლო რუსუდან* დედოფალმან და ყოველთა მთავართა საწყალობელად განაძეს იგი; და არა ეგეოდენ უბადრუკი მეფობისაგან დამკობითა, რაოდენ შუენიერებისაგან თამარისა დაკლებითა.

კუალად იწყეს ურვად ყოველთა, რამეთუ თამარს ხედვიდეს უშვილოდ და მარტოსა მკუდრად სახლისა თვისისა. 5

იყო უკუე შვილი ოვსთა მეფისა, გაზრდილი რუსუდან დედოფლისა, ყრმა ფრიად შუენიერი ასაკითა, ვითარცა შუენის მეფეთა შვილსა; სხვთა კულა ზრდილობითა კეთილად წურთილი, მენე და მეგედარი ძლიერი, რაინდობითა უსწორო, მშკლდოსნობითა შემმართებელი, ტანითა ახოგანი და ყოვლითურთ სრული სიკეთითა. ამისი ინგებეს ყოველთა შეერთება C260r თამარისი და საქმე ღმერთსა მიანდევს. თამარცა მიემორჩილა ნებასა მათსა მეცნიერები- 10 სათუს ყრმისა. არლარა ყოვნეს, არამედ შეიყარნეს დიდუბეს, და შერთეს დავით თამარს.

შემოვიდეს ტფილისად, დასხდეს ტახტსა ბედნიერსა ორნი მნათობნი, ორნი მზენი, 15 არნი განმანათლებელნი. განიხარა დიდითგან მცირედმდე ყოველმან ერმან, და ნიშანნი ცხორებისანი მაშინვე იხილვებოდეს მათ ზედა: იყვნეს ლაშქრობანი გამარჯუებულნი ზე- მოთ და ქუემოთ, და არასადათ ვინ ჩნდა წინააღმდეგომი.

მოკუდა ქართლისა კათალიკოსი, ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი ქართველი, მირიანის ძე მიქაელ, რომელსა აქუნდა სამთავისიცა; და არავინ შეწუხნა მისთუს, არცა დიდი, არცა მცირე, რამეთუ ყოველნი სძულობდეს.

მოკუდა ამი[რ]სპასალარი გამრეკელი და ესე ყო[ვ]ელთა იგლოეს.

ამას ჟამსა მცირედ რამე აღიძრნეს იმერელ-სუანნი მსგავსად ჩუეულობისა ურჯუკო- 20 C260v ბისა და რუსი მოიყვანეს, რეცა | კუალად განსამეფებლად. ეუბნებოდეს მესხთაცა მირთვასა, რომელი ვერა უძლეს, არამედ უფროსღა შეიმტერნეს. გააქციონეს, და წავიდეს სირცხულეულნი, რამეთუ ღმერთი თამარისთუს მოურნეობდა.

ხოლო თამარ ევედრებოდა ღმერთსა და იგონებდა, თუ ვის მიანდოს დავით და სპა 25 თუსი და განსაგებელი სახლისა თუსისა, რომლისათუსცა არა არცხუნა ღმერთმან, არამედ აღავსო სიბრძნითა და მეცნიერებითა. და მიმოიხილა ყოველთა ზედა სამეფოსა თუსისა მთავართა, და განიცადა თუალითა გონებისათა, მიანდო ღმერთსა საქმე. მოიყვანა ანტონი გლონისთავისძე გარეჯით, რომელი პირველ ჭყონდიდელ იყო; და მიქაელ კათალიკოსმან მას მისტაცა მოძმაცვით ვიეთმე მეფისა განმზრახთათა; ესე მოიყვანეს, ნამდკლვე კაცი ღირსი

3 თამარისა C. 6 რუსუდან: გადაშლილია C. 16 ქათალიკოზი C. 19 ამი[რ]სპასალარი ჯავ. ყო[ვ]ელთა ჯავ. 26 თუსისა C, თუსისა ჯავ. 28 მიქაელ + [ქართლისა] ჯავ. ქათალიკოზმან C.

* „რუსუდან“] ეს სიტყვა ამოშლილია. აშიაზე მინაწერი: „აქ ვინცადას „რუსუდან“ ამოუშლია და „თამარ“ ჩაურთავს, ვითამ გაუკეთებია. რუსუდან თამარის მამიდას ერქვა, ოსთ მეფის ცოლი იყო და დავით მისი გერი იყო და მისგან გაზრდილი. აქ აქლია.“

ქებისა, ჭუშმარიტი ქრისტიანე, მართალი, წრფელი, უმანკო, სახიერი, მოწყალე ყოველ-
C261r თა, | ტკბილი, მდაბალი, პატრონისა ერთგული უზომოდ; ეკლესიათა და მონასტერთათვს
რადღა საქმარ არს თქუმად? თუ წამებენ ქმნილნი მისნი ყოველგან, ვითარცა მღვმესა და
კლარჯეთს თუ მის მიერ ქმნილსა მონასტერსა და ყოველთა ადგილთა. ესე დასუეს
ვაზირად, მისცეს ჭყონდიდი, სამთავისი, კისისკევი და მწიგნობართუხუცესობა, რამეთუ 5
მართალსა უკუთუ უბრკუმეს, არავე დაეცეს.¹

იწყეს განზრახვათა კეთილთა სამეფოსათვს და ერისა უმჯობესთა. მოიყვანეს სარგის
ამი[რ]სპასალარისა მქარგრძელისა ორნი ძენი: ზაქარია და ივანე, კაცნი ბრძენი, მქნენი,
ბრძოლათა შინა დიდად გამოცდილნი და გუარუულადცა ერთგულნი მეფეთანი, ამისთვს
დიდად შეყუარებულნი თუ თამარის პაპთა და მამათაგანცა. ამათ მიხედნა თამარ და ესეცა 10
C261v ღმერთსა მიანდო და შეიწყალნა. და ზაქარიას უბოძა ამი[რ]სპასალარობა და უმცროსსა
დღითა, ივანეს, მსახურთუხუცესობა. ესე კაცნი ღირსნი იყვნეს კაცობისანი: დაღაცათუ
სჯულითა სომეხნი იყვნეს, გარნა ყოვლითურთ მართ[ლ]მადიდებლობისა მოსავნი. ესე ივანე
წერილთა ზედამიწევნითა სწავლული იყო, რომლისათვსცა გულისქმა-ყო სიმრუდე სჯულისა
სომეხთასა, ნათელ-იღო და იქმნა ჭუშმარიტ ქრისტიანე. 15

და შემდგომად ამისა მოიყვანეს ჭიაბერი, კაცი ესეცა მართალი და ერთგული, და
მისცეს მანდატურთუხუცესობა. და დღითი-დღე წარემატებოდეს საქმენი თამარისნი უმ-
ჯობესად და უკეთესად ბრძნად და მართლად განგებისათვს.

ამიერითგან განგება ღირს, რომელმან შეუძლოს აღწერასა მიცემად წარმართებანი
თამარის საქმეთანი; რამეთუ ვითარ თმანი თვისისანი თკთეულად ვერავინ აღრიცხუნეს, 20
C262r ეგრეთვე ვერცავინ ესენი აღწერნეს; და რომელთაცა ოდენ შეუძლო[ნ], საეჭუელ მიჩნს
მომავალთაგან შემდგომად დარწმუნებად. გარნა ლომი ბრჭყალთაგან საცნაურ არს, და თამარ
– საქმეთაგან: ვის უნდეს ცნობად, იხილნეს ქალაქნი, ციხენი და თემნი სულტანთა
სასხლომნი, მისგან ახმულნი; მზღუარნი, რომელნი მას დახუდეს, გარეთ მისსა სამეფოსა
ორად განფართუბულნი, და ამისგან ცნას მეძიებელმან საქმეთამან; მერმე ცნას ერაყამდის
ქუემოთ მისგან დადებული ხარაჯა და ბალდადის კერძ მარღამდის; და თუ იგი ზალიფა,
შეშინებული და მოაჯე, კმა არს ქუე-ჯდომით მოქმედისაგან. 25

ითქუმოდენ წერილისა: მოაკლდ[ა] ძალი ბაბილოვნისა² და აღაშენა მთა ე[რმონ]ისა³,
განქარდა კუამლი სუბაკთა⁴ და განძლიერდეს ბჟენი სი[ონ]ისანი.⁵

1 უმანკონი C. 7 მოიყვანეს: ჩაწერილია თავისუფალ ადგილზე სხვა ხელით. 8 ამი[რ]სპასალარისა ჯავ. 11 ამი[რ]სპასალარობა ჯავ. 12 მსახურთაუხუცესობა C. 13 მართ[ლ]მადიდებლობისა ჯავ. 14 გულისქმა-ჰყო C. 16 ამისსა C. მოიყვანეს] + კაცი C (ამოშლილია). 21 შეუძლოს C. 22 არა-დარწმუნებად C. 24 დახუდეს + მას C. 28 მოაკლდენ C. ერმონისა C, ერმონისა ბრ., 291,12. 29 სიონისანი] სილიმისანი C.

¹ ფსალმ. 36,24. ² იერ. 51,30. ³ I ნეშტ. 5,23. ⁴ II ნეშტ. 8,3-12; ფსალმ. 59, ზედა-წარწერილი. ⁵ ესაია. 60,18.

ესევითართა წყალობათა შინა ღმრთისათა იშუებდა ერი ქრისტიანეთა, გარნა წუხდეს და C262v იურვოდეს უნაყოფოებისათვს თამარისა. არამედ ღმერთმან, რომელმან მოხედნა პირველ 5
მანოეს¹ | და აბრამს,² და მდედრთაცა – ანნას³ და ელისაბედს,⁴ არა ყოვნა არცა აქა; რამეთუ შემდგომად მცირედისა უამისა დაორსულდა თამარ. და ცნეს რა ესე ყოველთა, იწყეს ლიტა-
ნიობით ღმრთისა ვედრება მარხვითა, ლოცვითა და ცრემლითა, რათა მისცეს ღმერთმან შვილი წული; რომელი-ესე იქმნაცა, და შვა შვილი, ყოვლითურთ მსგავსი პაპისა; და დაარქუეს სახელი გიორგი, და განიხარეს ყოველთა სიხარულითა მიუთხობელითა. და შემდგომად წელიწდისა კუალად დაორსულდა და შვა ასული, თჯი შემსგავსებული, რუსუდან, რომლისათვს კუალად უფროსი სიხარული შეიქმნა ყოველთა ზედა.

და უმეტეს გარდაემატა ბედნიერობით ქუეყანა ყოვლითა კეთილითა და განმარჯუებითა 10
ლაშქართათა. იწყეს ყოველგნით რბევად სპარსეთისა; და იქმნებოდეს განმარჯუებანი C263r საკურველნი: ციხეთა მქონებელნი ბრძანებითა ოდენ დასცლიდეს, ტყესა და ალაფისაგან აღივსო ყოველი კაცი, ხოლო დაშთომილნი მათნი, ვითარცა მელნი, იმალვოდეს და, ვი-
თარცა მთხუცველნი, ძურებოდეს მიწათა შინა.

შეიწრდეს ყოვლით კერძონი სპარსინი და უღლონებამან მოიცვნა; და მხოლოდ 15
ერთილა სასოება ცხორებისა მოიპოეს, ესე იგი არს, სიკუდილითა ქსნა თავისა. ამისთვისცა შეკრბეს ყოვლით კერძო შეთქმულებითა, შეიღებნეს სამოსელნი და პირნი და მივიდეს წინაშე ხალიფასა, აუწყეს თჯი ჭირი და აწუევდეს, რათა უბრძანოს ყოველსა სპარსეთსა შეწევნად მათდა; რომელი-ესე ყო ხალიფა: განახუნა მუელნი საგანმურნი და იდუმალ წარავლინა კაცი ყოველსა შინა სპარსეთსა, მისცა ოქრო აურაცხელი, რათა შეკრიბონ 20
C263v ყოვლით კერძოთ ლაშქარი ურიცხვ და მისცა ბრძანება, რათა რომლისაცა სამთავროსაგან სპარსთასა არა წამოვიდენ, თჯი მათ ზედა მისლვითა იავარ-ყვნენ. ესე ესრეთცა იქმნა: იწყეს ამოღმართ რომგუროს და ინდოეთისა და ქუემოთ სამარყნამდი [და] დარუბანდამდი. შეკრბა ესეოდენ[ი], ვიდრემდის არცა რიცხვ იცოდეს და ვერცა ერთსა თემსა დაეტეოდეს. შეკრბეს ადარბადაგანს და მაშინდა გაამჟღავნეს წაკიდება თჯი.

ესმა ესე ყოველი თამარს და მოუწოდა ყოველთა ვაზირთა თჯსთა და შეიქ[მ]ნა 25
გამორჩევა. უბრძანა ჭყონდიდელსა ანტონის არა ავითა გულითა, არცა დედაკაცურითა სიტყვთა, არამედ ესრეთ: „ისწრაფეთ დაწერად და მიმოდადევით ბრძანება, რათა მსწრაფლ შემოკრბეს მკედრობა. და კუალად მიუმცენით ყოველთა ეკლესიათა და მონასტერთა, რათა დაუცადებელნი ლამისთევანი და ლიტანიობანი აღესრულებოდიან ყოველსა ადგილსა, და წარგზავნეთ ფრიადი საფასე და საქმარი გლახაკთათვს, რათა მოიცალონ ლოცვად და C264r მოწყალე ყონ ღმერთი, ნუსადა თქუან წარმართა: „სადა არს ღმერთი იგი მათი?“⁵

2 თამარისსა C. 4 რა ესე] – C. შდრ. ბრ. 298,8. 4-5 ლიტანიაობითა C. 5 ღთის C. ველრებათა C. 18 ხალიფასსა C. 23 და³ – C. 24 ესეოდენ ჯავ. 25 არდაბადაგანს C. ადარბადაგანს ჯავ. 26 შეიქ[მ]ნა ჯავ. 30ლიტანიაობანი C.

¹ მსაჯ. 13,2-24. ² დაბ. 17,15-19. ³ I მეფ. 1,2-28. ⁴ ლუკა 1,24. ⁵ ფსალმ. 113,10.

ესე უბრძანა და ბრძანება საქმე იყო; და ათსა შინა დღესა, ვითარცა გროი შავარდენ-
თა, მოფრინდა ყოველი მკედარი, ყოვლით კერძო, სავსენი სიხარულითა, რომელნი ძლით
იპყრობოდეს თავთა შინა. შეკრძეს სომხითს შინა. და მივიდა თამარ, იხილნა; დაყვეს
მცირედნი დღენი მათცა ლოცვისათვს, მერმე რქეა მათ:

„მმანო ჩემნო, ყოვლად ნუ შეძრწუნდებიან გულნი თქუენნი სიმრავლისა მათისათვს და 5
სიმცირისა თქუენისა, რამეთუ ღმერთი ჩუენ თანა არს. გასმია გედეონისთვს სამასნი და
სიმრავლე ურიცხვ მადიამელთა, მათ მიერ მოწყვედილი¹, კუალად ასურასტანელთა ბანაკი
C264v ლოცვითა ეზეკიასითა წამსა შინა ანგელოზისა მიერ დაცემჲლი² მხოლოდ ღმერთსა ოდენ
მიენდვენით და გულნი თქუენნი სიმართლით იპყრენით წინაშე მისსა და სასოება ყოველი
ჯუარისა მიმართ ქრისტესისა იყავნ. შეისწრაფეთ ქუეყანად მათად შეწევნითა ყოვლად წმიდი- 10
სა ღმრთისმშობელისათა, და ძალითა უძლეველითა ჯუარისათა წარემართენით“.

ულოცა მათ და შეავედრნა ღმერთსა, წარუძღვანა ძელი ცხორებისა და თანა წარატანა
ანტონი ჭყონდიდელი. ხოლო თუ წარიქადნა სამოსელნი ფერქთანი, და ფერქივ შიშულითა
ფერქითა მიიწია ტამარსა ღმრთისმშობელისასა მეტეხთა, და წინაშე ხატსა მას წმიდასა
მდებარე არა დასცხრებოდა ცრემლითა ვედრებად, ვიდრემდის სრულ-ყო ღმერთმან სათხოე- 15
ლი მისი.

რამეთუ შემდგომად მცირედთა დღეთა მოიწია სარგის მჯარგრძელი თმოგუელი და
C265r მოართუა სახარება ლაშქართა განმარჯუებისა და ყოვლითურთ უნაკლულოება მჯედრებისა.

არამედ აწ ჯერ-არს მოკესენებად, თუ ვითარი შეწევნა მოიღეს თამარის ცრემლთაგან
სპათა ჩუენთა: შევიდეს უკუე ქუეყანად მათდა, და იხილნეს განძას და შამქორს საშუალ
მდგომნი, რომელნი სიმრავლით უმეტეს იყვნეს რიცხუსა, ვითარცა მკალნი. მყის გარდა-
ვიდეს ცხენთაგან ყოველნი, თაყუანის-სცეს ღმერთსა და წმიდასა ჯუარსა ევედრნეს ცრემ-
ლითა; და ვითარ არწივთა მიმართეს, და ვითარ ვეფხნი ეკუეთნეს. და პირველსავე წყობასა
ათკეცი რაზმი მათი დაკსნეს და შესდვეს მახული მათი და ძალი ღმრთისა; და ვითარცა
C265v თაგუთა მოსრვიდეს, და ვითარცა ქათამთა იპყრობდეს დიდთა მათ ამირათა მათთა: ბალდადელთა
და მუსულელთა, ავრიელთა და ერაყელთა და ადარბადაგანელთა და ერანელთა და სხუათა
მრავალთა ადგილთასა, რომელნი ნიჯ[ა]დად | ჰყვეს, — ვითარ ვთქუა, ინდოეთითგან მზა-
რეულნი — წუერთა ზიდვით მოიყვანებდეს წინაშე დაგით მეფისა. და იხილვებოდა დიდი
საკურველი და გარდამატებული შეწევნა ღმრთისა, რამეთუ თუ მოიღებდეს საქონელთა
მათთა და თუ მოასხმიდეს აქლემთა და ჯორთა კიდებულთა, და თუ იყვნეს მსახურ 30
იავარისა მათისა და ნატყუენავისა.

² ყოველი ჯავ ძალით C. 8 ეზეკიელისითა C. ეზეკიასითა პრ. 304,23. დაცუმულნი C. 12 ძელსა C. 27 ნიჯდად C,
ნიჯადად ბრ., ჯავ 28 წუერთა C, წუერთა ჯავ.

¹ მსაჯ. 7,6-22. ² II ნეშტ. 32,21-32.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

ხოლო ათაბაგმან ბუბაქარ აქო თუსი ონე და ონინიერება, რამეთუ მიწევნულმან კნარცუსა სადმე მცირესა მიწასა შინა დაფლა თავი თუსი.

ესრეთ მოწყალებათაგან ღმრთისათა აღვსებული მიიწივნეს განძად; და გამოეგებნეს მოქალაქენი, თავთა თუსთა მშკდობა ითხოეს და ქალაქი ნებსით შესწირეს. შეიყვანეს დავით დარბაზსა შინა, ტახტსა სასულტნოსა ზედა დასუეს, ფანჯანობათსა სასულტნოსა 5
C266r უკრეს, და ღორის ქორცითა დიდად ძალი პურობა გარდაიკადეს. | ყოველთა მის წინაშე განძელთა დიდი ძლუენი და ხარაჯა შესწირეს, გაკსნეს საჭურჭლენი მათი და მრავალი ტურფა ფიალ-ჯამი და ფეშეუნები სხუსა თანა განძისა მრავლისა წარმოიღეს. და გარეგან ქალაქისა დაიბანაკეს მცირედთა დღეთა, რამეთუ ემიებდეს ათაბაგსა და ვერა პოეს. ეგრეთვე შამქორელთა ითხოეს მშკდობა და მონება. 10

აქა ვერა კეთილად განაგეს ზაქარია და ივანე, და ესე ოდენ იქმნა დაკლება ამას განმარჯუებასა შინა: იყო ვინმე კაცი სპარსი, შარვანშეთ სიძე, სახელით მირმირან. ესე შემოხუეწით იყო წინაშე თამარისა სათხოელისა რომლისათვეს და მაშინ დავითს წინაშე სამსახურად. ამან მირმირან გამოითხოა განძა ცნობადმდე თამარისა და მისცეს შესანახავად.

რაუამს ბუბაქარ ცნა ჩუენთა ლაშქართა შინა მოსვლა, გამოჩნდა; და განძელთა ქალაქი 15
C266v მასვე მისცეს, თუცა მირმირან | შიშითა ცოცხალი გამოუშუეს, ვითარცა ვთქუ.

მცირენი რა დღენი გარდაკდეს, წარმოემართნეს ლაშქარნი დიდად მოხარულნი ულიმ-პიანსა ამას ზედა ძლევასა, ფრიად უაღრესსა საქებელისა მისგან ძლევისა, რომელი ყო ალექსანდროს დარიოსს ზედა.

ვითარცა მიეახლნეს, მოეგებოდა მათ თამარცა, რამეთუ მისრულ იყო სარგის თმოგუე-20
ლი მახ[არ]ობელად. იხარებდა და მადლობდა ღმერთსა, მოიკითხვიდა თუთულსა, ვითარცა შვილთა, და აშუებდეს იგინი ხილვითა მისითა. 20

აღივსნეს ყოველნი ველნი გარემო ტფილისისა და ვერდარი იტევდა კაცსა, ცხენსა, ჯორსა და აქლემსა. და ესეოდენ მოსაწყინელიცა იყო სიმრავლე იგი ტყუეთა, ვიდრემდის შეიყვანიან ქალაქად და ერთად კუტლად ფუკისად გაყიდიან. და ამისი მოწამე თუთ იგი ღმერთი უტყუელი არს, და რათა არა ტყუილი ვისმე და ზღაპარი გიჩნდეს თქმულნი ესე 25
C267r მომავალთა | უამთა.¹

ნამდულვე ერმიონთასა უსახელოვანესთა მათ კაცთა, ზაქარია და ივანე, აიღეს ფანჯია-ქი სამეფოდ და განაწყვეს ველსა დიდუბისასა ავჭალამდე აქლემი ყუელა ტურთითა, ცხენი

1 ონე C, შდრ. ღონე ბრ., 307,20. 6 მის] მას C. 11 ესე ოდენ] ესეოდენ C. 12 შარვანშათ ჯავ. 13 თამარისსა C. 14 თამარისსა C. 18 იყო C, ყო ყაუხჩ. 19 და რიოსს C. 21 მახარობელად] მახლობელად C, მახარობელად ჯავ. 23 ყოველნი ჯავ. 28 ამდუილვე C. 28-29 ფანჯიაქი C. შდრ. ფანჯიაქი ბრ., 308,28. 29 ავჭალამდ ჯავ.

¹ II სჯ. 32,29.

ყუელა შეკაზმული, ეგრეთვე ყოველნი იგი ამირანი თჯს-თჯსითა დროშითა: პირველად ხალიფას დროშა, მერმე ათაბაგისა, შემდგომი – შემდგომად; გააწყუეს კარითგან ქალაქისა-
ta კევამდე გლდანისა ტყუე ყოველი. განიყვანეს თამარ და შესწირეს, და ათაფუანნეს ყოველნი იგი თავნი სპარსეთისანი. მერმე თჯოცა თაყუანის-სცეს და მიულოცეს ბედნიერი
მეფობა ღმრთისამიერი.

ამისსა შემდგომად შევიდეს ქალაქად, და თუთულმან იწყო ძლუენთა მოლებად: ოქროსა
და სამკაულისა და ჭურჭელთა მისთა, თუალთა პატიოსანთა და მარგალიტთა უსასყიდლოთა,
ჯაჭუთა, მუზარადთა, კრმალთა ამათ გამოცდილთა, ნაქსოვთა ფერად-ფერადთა, ოქროქსო-
C267v ვილთა | და შესამოსელთა მრავალსასყიდლოანთა, ცხენთა და ჯორთა; მანიაკთა ოქროსათა
თუალიან-მარგალიტიანთა, სულნელთა მრავალფერთა და აღვისა ხეთა ს[აპალნ]ებითა ტკროულად
იწყე[ს] ანაკოფის ციხით ვიდრე ციხედმდე გულისტანისა. სეფენი აზნაურთანი აღივსნეს
ტყუთა რჩეულითა, და ყოველნი საგანმურნი ოქროთა, ვითარცა მიწ[ი]თა, და ინდოურთა
ქვათა და პატიოსანთა მარგალიტთა მიერ ურიცხუთა.

გარნა ამას ყოველსა ზედა აღზუავნა გული თამარისი, განლაღნა ერთგზისცა წარბ[თ]ა
აღებითა? არა, ნუ იყოფინ! არამედ უფროსად დამდაბლდებოდა წინაშე ღმრთისა მმადლობე-
ლი და მოქენე მისგან წყალობისა, აღავსებდა ქელსა მოქენეთასა და წიაღებსა გლახა[კ]თასა,
განამდიდრებდა სამზრუნველოთა, ეკლესიათა, ქურივთა და ობოლთა და დავრდომილთა
C268r ზოგად ყოველთა ზედა ღმრთისა ქელობად | მიუპყრობდა მასვე ძლუნად, რომელმან არწმუ-
ნა განგებად და მასვე მიუზღვიდა, რომელი მისცემდა მდიდართაგან და მოუკლებელთა
წიაღთა. ძუელთა აუმსგავსოებდა თჯსთა საქმეთა ზედა, ახალთა წარკდებოდა, ვითარცა
უახლესთა მოქმედი. ვინა ზემოვე თქუა, არამედ ჩუენ ვიტყოდეთ წერილისასა: იყო სიმ-
ტკიცე ქუეყანასა ჩუენსა და მშკდობა თავსა მთათასა.¹

არა ოდენ ქუეყანა[სა] იავარსა განალიდებდა თამარ; არამედ სარწმუნოება განმტკიცნე-
ბოდა, წმიდანი ეკლესიანი შეიმკობოდეს მრავალფერთა მიერ სამკაულთა, ლოცვანი და
ღამისთევანი განმრავლდებოდეს, უფროსლა თუთ პალატსა შინა წმიდათა საიდუმლოთა
სრულყოფანი მიმდემნი. და რასა მრავალსა ვიტყოდი? წყალობა ღმრთისა განმრავლდებოდა
და ყოველი სიბოროტე ეშმაკისა მოუძლურდებოდა.

C268v ყოველნი | თჯს-თჯს იღუწიდეს, რათამცა თამარ მოიმადლეს და ვინაცა გამოაჩინნეს
საქმეთა შინა საქებელთა. მონაპირენი რომელნი იყვნეს, დამეთა დღეთვიდეს
შეუსუენებელად; და რომელნი შიგნით იყვნეს, იგინი სანაპიროთა იაჯდეს. და ესევითარმან
გულსმოდგინებამან და მოსწრაფებამან ყოველთამან ესევითართა მიაწია სამეფო.

3 გლადნისა C. 10 ს[აპალნ]ებითა] სპილენძებითა C, ბრ. ჯავ. ყაუხჩ. 11 იწყეთ C, იწყეს ყაუხჩ. 12 მიწათა C. ინდოურითა ქვითა C, ბრ. 309,15. 14 წარბსა C, წარბთა ჯავ. 16 გლახათასა C, გლახაკთასა ჯავ.
19 რომელნი C, რომელი ჯავ. 21 ვთქუა C, ითქუა ჯავ, ყაუხჩ.

¹ ფსალმ. 71,16.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

რამეთუ პირველ ქუემოთი სანაპიროი გაგი იყო, რომელიც ჰქონდა ზაქარიას მჯარგრ-
ბელსავე, ვარამის მამასა; და ესენი მუნ მონაპირობდეს, კაცი მწენი, ბრძოლასა შინა
მრავალგზის გამოცდილი და განმარჯუებული და შიშითა ღმრთისათა და პატრონისა
ერთგულობითა დიდად საქებელნი.

ამოღმართ ძორაკერტი იყო და ტაშირი, სადათ ზაქარია და ივანე დაწყეს პირველად 5
C269r ბრძოლა ლომურად ზემოთ და ქუემოთ და ყოველსა ადგილსა, და ზემოთ ჯავახეთი, სადა
სარგის მჯარგრძელივე თმოგუელი და შალვა თორელი მონაპირობდეს.

ზედათ არტანი, სადა მესხნი მონაპირობდეს, რომელთა შორის იყო ყუარყუარა,
სამცხისა სპასალარი, ჯაყელი, კაცი დიდად გამარჯუებული და ერთგული მეფეთა.

შავშეთით სპერით კერძო ფანასკერტი იყო. ამის შავშეთისა დადოთა შინა გამოჩნდა 10
ვინმე კაცი ასპაანისძე, გუარითა არა უაზნო და ქცევითა და არცა, ღმერთო, უბედო. ამას
ზაქარია ერქუა სახელი. არცა სახელსა არცხუნა, არცა პატრონისა წყალობა აუქმა [თავსა]
თუსსა ზედა, გარნა საქებელთა ზედა შერთო თავი. მარტოდ იქმოდა მრავალთა და დიდთა
საქმეთა: აიღო ბანა, ხახული და სხუანი მრავალნი სახელოვანნი ციხენი და ადგილნი.

ქუემოთ ნაპირის კერძ გრიგოლის ძენი, და უფროსლა ტბელი, და მაკატლის ძენი 15
C269v მონაპირობდეს, რომელთა შიშითა განძას და ბარბავს ყრმა მცირე ვერ აუტირდებოდა
დედასა, და ვერცა თურქნი იორის პირსა და მტკურის პირსა საძოვარსა აწყენდეს.

ესე ყოველი რა გესმოდის, ნუ ვინ ესრეთ ჰგონებთ, თუმცა თუნიერ თამარისა რამე
ქმნილ იყო ვისგანცა, არამედ ესრეთ განიგონე: მონაპირეთა მონახიან სა[დ]მე ანუ ციხე
ასაღებელი, ანუ თურქმანი შემოდგომილი, ანუ ქალაქი განსატეხელი, ანუ ქუეყანა მოსარ-
ბეველი, მოაქსენიან თამარს, და მან გასინჯის საქმე იგი და გამოიკითხის; უკუეთუ ღირს
იყვის შეყრასა ლაშქართასა, უბრძანის ზაქარიას და ივანეს და შეყარნიან ლაშქარნი; თუ
დავით მეფე წავიდის და არა სადათ შემოქცეული ცუდად. უკუეთუ უმცირესი რამე იყვის,
მყის შესხნის დარბაისერნი თუსნი და ვითარ შავარდენთა მოისაქმიან. თუ თუთ იყვის, ანუ
C270r მინდორ[თა] ნადირობასა შინა, ანუ შინა მყოფსა ესმის რამე, და შესხნის მუნ ღირსნი 25
მისნი. ვითარ არწივთა კაკაბნი, ეგრეთ და[აბნი]ნიან ყოველნი წინააღმდეგომნი.

არცა თუთ უქმობდა და არცა თუსთა ყმათა აუქმებდა, ვითარ-იგი იტყუს ვინმე
უამთააღმწერელი ალექსანდრესთუს. და ამან სარწმუნო ყოს სიტყუა ესე: რამეთუ დიდად
სახელგანთქმულისა ქალაქისა ტფილისისა შემოსავალი წელიწდისა მასვე და ერთსა წელი-
წადსა არა ეყვის გასაცემრად მახარობელთა ზედა. მრავალგზის ერთსა და მასვე დღესა 30
სამნი და ოთხნი მოვიდიან მახარობელად. და, თუ ვითარ, ისმინე: ქმნიან რამე ერთი საქმე
და წარმოავლინიან ამბავი გამარჯუებისა; და მას დღე მას არა დასჯერდიან და კუალად

9 ~ კაცი ჯაყელი C. 10 ბანასკერტი C, ფანასკერტი ჯავ. 18 თამარისსა C. 19 საქმე C. 25 მინდორით C. მყოფსა
+ და C. 26 დააბნიან C. 30 ~ და ერთსა მასვე C, ერთსა და მასვე ჯავ.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

სხუა რამე წარუმართის ღმერთმან, და სხუაცა მახარობელი წარმოგზავნიან. და სხუანი
ესევითარნი აურაცხელ არიან, რამეთუ ზემონი სხუათა იქმოდიან, ხოლო ქუემონი სხუათა;
C270v და ერთსა შინა დღესა მოიწის მრავალი ამბავი და მახარობელი, რომელთა ნამეტნავ არს
და შეუძლებელ აღწერა; ესე ღმერთმან უწყის თუ.

ამას ყოველსა დაუშრომელად რა მოქმედებდა, არა თუსისა ქონებისა მოქენე იყო და 5
არცა სამეფოდ იმჭირვიდა ესეოდენთა ქალაქთა და ციხეთა, არამედ თუ მათვე მისცემდა,
რომელთა აუცალოებდა – თუსთა ლაშქართა; ვითარ წამებს დიდი და სახელგანთქმული
სახლი სომეხთა მეფეთა ანისი, რომელი წარუღო სპარსთა შანშეობისა თანა მრავალ უამ
მათგან ქონებული, ხოლო სპარსთა – სახლი სახელოვნი დვინი. და ამათ ორთა პირთათუს
იქმოდა: პირველად, რათა მარადის გული უთქუმიდეს და შური აიღონ ერთმანერთისა 10
წარმართთა შეძინებისათუს თუსისა; და მეორედ, რათა მოუკუეთოს ყოველი მიზეზი, რომე-
ლი დაქსნის ერთგულობასა.

C271r და კუალად ამისთუს არა უდებებდა, | რათა არა მოცლილთა განსუენება[დ და] 15
სიჩუგნედ განსცენ თავი და სხუათა განზრახვათა დამოეკიდნენ, ვითარცა სიმდიდრითა
ალალებულთა, ანუ ერთი-ერთისა მტერობად მოიცლიდე[ნ] და ბრძოლად, ვითარ ყვესცა 20
ვიეთმე დაწყებასავე ამისსა მეფობისასა მისვე დრკუსა ძირისა ნაყოფთა ლიპარიტეთთა,
შვილთა კახაბერ[ის]თა; რამეთუ იწყეს ძმაცუად და ბრძოლად მახლობელთა თუსთა, რომელ-
თა არცა მხილებულთა შეიგონეს, არცა წყალობათაგან თამარისთა შეიკდიმეს; არამედ 25
ძუელად მათთუს დაწერილ[ნ]ი კუალად განახლდეს, და კუდსა ძალისასა, გინა კუთხსა
ფლასისასა ემსგავსებოდეს. და ქმნესცა დიდი ბოროტი და ორნი ძმანი ანტონი ჭყონ-
დიდელისანი დაქოცნეს, და ამით შეაწუხეს მართალი იგი და განარისხეს თავთა თუსთა
ზედა ღმერთი და თამარ; რამეთუ ჭალასა მდგომმან მოუწოდა ხუთთავე, და სიბრძნითა
C271v თუსწითა შეიპყრნა და თუთო თუთოსა ციხესა შესუა, რათამცა განიწუაროთნეს; არამედ იგინი 30
იგივე იყვნეს, ამისთუს ექსორია-ყვნა მაკედონიას საბერძნეთისასა და მუნ მოსწყდეს ყივჩაყ-
თა მიერ კარგნი ჭაბუკნი ბრძოლასა შინა, ვითარცა გუესმა.

ამისთუს არავის მისცემდა მოცალეობასა: ანუ იყვნიან წინაშე მისსა, ახარებდის და
საბოძვართა ღირსებისაებრ სწყალობდის და განუსუენებდის; ანუ თუ წარუძღვს, იორის
პირი და მტკურის პირი მოინადირის. მერმე დასოს შემოდგის და მუნ იხარებდიან,
ვიდრემდის თოვლმან არა დაამძიმის კარავი. მუნით სომხითს შემოვიდიან, ნადირობდიან
ამოთა თამაშითა. და ამას შინა თუ რამე სადით ესმის, ანუ ნახიან, ყო[კლად არა მო-
მედგრდებოდეს განსუენებისა ძლით, არცა რას დააცადებდეს, რომელიცა-რა წინააღმდეგომი
ცნიან სამეფოსა და თამარისი.

4 შეუძლებელ + არს C. 8 [სახლი] სახელი C, სახლი ჯავ 13 განსუენება C, განსუენებად ჯავ. 15 მოიცლიდეს C.
16 დაწყებადსავე C. 30 ყოვლად ჯავ. 31 ძლით] ძილითა C, ჯავ.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

აივსებოდა ნილოსი და იე...*

c272r | ხოლო** ესევითარი ნიჭი და პატივი მიმადლა მის მიერ შეფუარებულმან ღმერთშან თამარს, გარნა არცა ესე უდებ იქმნა მოქმედებად საქმეთა სათნოთა ღმრთისათა. ამისთვის პელ-ყო აღშენებად 5 საყოფელსა განმამარჯუებელისა თუსისა ზეშთა კურთხეულისა ვარძიისა ღმრთისმშობელისასა ზემო ვარძიი[სა] ქუემო ვარძიით მიცვალებითა, რომელიცა კლდისაგან გამოექუეთა თუთ პატიოსანი ეკლესია და მონაზონთა საყოფელი სენაკები, რომელი მტერთაგანცა შეუალ და უბრძოლელ ყო. ხოლო ესე ვარძია პირველად დაეწყო სანატრელსა მამასა მისსა გიორგის, გარნა ვერ სრულ ექმნა და დაუტევა, რომელ დიდმან ამან აღასრულა და შეამკო ყოვლითურთ. და შესწირნა მრავალნი და დიდროანნი 10 სოფლებნი და შეუმზადა ტრაპეზისა შემოსავალნი და სხუანი შემკობილებანი, რომელ ყოვლისავე მითხობამ ძნელ არს. და თუ ვისმე ნებავს, იხილენ ვარძია და საქმენი მისნი, | ნაშენებნი და ქუაბნი 15 გამოკუეთილნი, ვითარ მეფემან თამარ გულს-იდგინა მსახურებად უბიწოსა და განსაკრთომელ[თა] სასწაულთა მოქმედისა ვარძიისა ღმრთისმშობელისა. ამისთვის უმეტეს იდიდა მეფობამ მისი.

ხოლო სხუანი საქმენი ამის მეფისა თამარისნი, – აღშენებანი და შეწირვანი მონასტერთანი ისმინენით. არა ხოლო თუ ოდენ საქართველოსა მონასტერნი აღაშენნა და შეამკო, არამედ პალესტინეს, იერუსალიმს აღაშენა პირველად მონასტერი; კუალად კუპრეს დალია შეამკო და უყიდნა შესავალნი და აღაშენა მონასტერი და შეამკო ყოვლითა წესითა პატიოსნისა მონასტრისათა. და კუალად კოსტნტინე-პოლის აღუშენნა მეტოქნი მათნი. გრძელ საღმე არს ყოვლისა მოთხოვობილობა, რომელნი საბერძნეთს და ყოველსა ელადასშინანი მონასტერნი უხუად წყალობამიფენილ-ყვნა; და საქართველოსანი მცირით-გან მონასტერით საყდარ-ეკლესიანი არა დაუტევა, რომელ არა წყალობითა აღავსო; ესრეთ კეთილად აღეპყრა გონება საუკუნეთა მიმართ კეთილთა. | ხოლო მომნიჭებელი წყალობათა წარუმართებდა საქმესა 20 დღეეპთილობასა შინა, და ყოველნი გარემოს მყოფნი ქალაქნი და ამირანი ძღუნითა და ხარკის მოღებითა მოამშკდებდეს პირსა¹ მქნეთა სპათა მისთასა და არბევდიან ყოველთა ურჩითა მათთასა.

ხოლო აქამიმდე კარი თურქთა ჰქონდა; და წარავლინნა ლაშქარნი გარემოდგომად. ხოლო სცნეს რამ თურქთა, მყის დააგდეს კარი და ივლტოდეს. ხოლო მეფემან აღილო კარი და დაუტევა კარს მცველად ახალციხელი ივანე და აჩინა მონაპირედ და უბოძა ათაბაგობა და ამირთამირობა, რომლისათუსცა დიდი წყენა შეექმნა თურქთა, რამეთუ დიდად ავნებდა. და წარულო თურქთა გარეშემონი ქუეყანი, 25

3 ღთისათა c. დაქარაგმების ასეთი ფორმა ჩვეულებრივია c-ში (ღ-თის, ღ-თისმშობელი და სხვ.). 5 ვარძიით¹ c, ვარძიისა ბრ., 11 განსაკრთომელისა c. 14 პალესტინეს] + და c. 15 აღაშენნა c. კუპრეს + და c. ღალიას c.

* აქ (271v, ღ-ე რვეულის ბოლოს) წყდება C ხელნაწერის ძველი ნაწილი. „თამარის მეორე ისტორიის“ დანარჩენი ტექსტი გადაწერილია ერაჯ ჭალაშვილის ხელით (c272r-305 v).

** „ხოლო ესევითარი ... ყოველთა სულტანთა ზედა“ (c272r1 – 273r16, შდრ. ბრ. 317,23-318,19) მისდევს „ისტორიათა და აზმთა“ ტექსტს (ქცბა II, 131, შნშ. 3). ეს მონაკვეთი არ არის შეტანილი არც ივ. ჯავახიშვილის (ნ. გვ. 25), არც ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემებში (ქცბა II, 131). „ისტ. და აზმ.“ შესაბამისი ტექსტი: კ. კეკელიძე, 123,12-124,24; ქცბა II, 90,21-92,10; წინამდ. გამ., 461,4-462,12).

¹ დაბ. 32,20.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

აღიხუნა და მიითუალნა და წარმოგზავნა მახარობელი მეფის წინაშე და დიდად დაიმადლა; და ივანესვე უბობა კარული და მისი მიმდგომი ქუეყანი. და წარემართებოდა სამეფო თამარისი და დღითიდღე შეემატებოდა, და შიში და ზარი დიდი იყო ყოველთა სულტანთა ზედა.

c273v | აღიგსებოდა ნილოსი და იეფობდა* ეგუპტე. მოაკლდებოდა ისმაელს, განიქიქნებოდა აგარ, იკურთხებოდა ისაკ. ესე სხუამან ვინმე სხუათჯს თქეა, და მე აქა ამისთჯს წინასი-ტყუა-ვყოფ, რამეთუ მოაკლდებოდა ძალსა მოჰმადიანთასა და მცემელიცა – ებანსა; რამეთუ ქრისტიანეთა ორდანონი ქმოვანობდეს კიდით კიდედმდე. დაშრტა სასოება მუსურმანთა, და ყოვლითურთ უღონონი ღონე-ყოფდეს, რათა წყალობად მოიზიდონ წყალობისმოყუარე თამარ. ამისთჯს კუალად წარვიდეს ხალიფასა, არღარა პირველებრ, არამედ ფრიად შეცვალებით, და შესახუეწელთა სიტყუათა მოახსენებდეს, რათა ევედროს თამარს აღებად ხარკისა ოდენ, მახული მსრველი დააყენო[ს] და ჯაჭვ შემკრველი; რომელი-ესე ყო ხალიფამან და წარმოავ-ლინა მოციქული ორგზის ამის პირისათჯს, და დიდნი და მრავალფერნი სამეფონი ძღუენნი უცხონი წარმოგზავნნა, და დიდითა სიმდაბლითა შემოეხუეწა თამარს, რათა აღილოს ხარკი და დააცადოს რბევა. ისმინა თამარ ამისი ვედრება და ესრეთ მისცა პასუხი: „აღმისრულებიეს თხოვა შენი. და რომელთაცა ინებონ მშკდობა | თავთა თჯსთა და მოილონ ხარკი წინაშე ჩემსა, ამათდა მიმინიჭებიეს მეცა ცხოვრება ვედრებისათჯს შენისა“, რომელი-ესე ესრეთ იქმნა.

ხოლო ვთქუათ ესეცა, რამეთუ [ესე** ესმოდა] ყოვლისა საბერძნეთისა სულტანსა, მაღლის ჩარასლანის ძესა, სახელით ნუქარდინს, რომელი უმაღლეს და უდიდეს იყო სხუათა ყოველთა სულ-ტანთა, რომელი მთავრობდა დიდსა საბერძნეთისა, ასიასა და კაპადუკისა, ვიდრე პონტოდ ზღუადმდე. ესე იჩემებდა ზაკუთ სიყუარულსა, და გზავნიდა მოციქულთა მშკდობისათჯს მრავალ უამ და ძღუენთა შუენიერთა მრავალთა. ეგრეთვე თამარ [ჰ]ყოფდა, ნაცვალ სახედ მოციქულთა წარავლენდა ძღუენთა. გარნა იგი ზაკუასა ფარვიდა, და ფიცა მიერ განმსტრობად მოსწრაფე იყო ამის სამეფოსა.

ხოლო ამან*** მოუწოდა ყოველს სიმრავლესა სპათა მისთასა და შეკრიბა კაცი ოთხმეოცი ბევრი, რომელ არს [რვაასი] ათასი, განახუნა პაპა-მამურნი საუნჯენი და გამოყარნა ოქრო[ნი]

4 განიქიტნებოდა c. 6 მაკლდებოდა c, მ[ო]აკლდებოდა ჯავ. 11 დააყენონ c. 17 ესე ესმოდა] – c, ესე რა ელმოდა ბრ., ესე ესმა „ისტ. და აზმ.“ ყველა გამოცემაში. 25 რვაასი] ოთხასი c, რვა ბრ., რვაასი ყაუხჩ. ოქრო[ნი] ჯავ.

* „აღიგსებოდა ნილოსი და იეფობდა“: ეს სიტყვები, რომლებზეც წყდება ჭალაშვილისეული ხელნაწერის ძველი ნაწილი, განმეორებულია ხელნაწერის ახალ ნაწილშიც (c273v1).

** „ესე ესმოდა ... ზღუადმდე“ (c274r, 4-8; მდრ. ბრ., 318,32-319,1) მისდევს „ისტორიათა და აზმათა“ ტექსტს. ივ. ჯავახიშვილის გამოცემაში მისი ნაწილი დაბეჭდილია უკომენტაროდ, როგორც ძირითადი ტექსტი: „ესე რა ელმოდა საბერძნეთის სულტანსა ჩარასლანის ძესა ნუქარდინს“ (25,20). ს. ყაუხჩიშვილი ბეჭდავს ამ მონაკვეთს, როგორც ჩანართს (ქცბა II, 132,10-13) „ისტ. და აზმ.“ შესაბამისი ტექსტი: კ. კაკელიძე, 124,30-34; ქცბა II, 92,14-16; წინამდ. გამ., 462,16-18.

*** „ამან მოუწოდა ... რვაასი ათასი“ (c274r13-14, მდრ. ბრ., 319,4-5) მისდევს „ისტ. და აზმათა“ ტექსტს. c-ს ეს მონაკვეთი ივ. ჯავახიშვილის გამოცემაში არ არის (მდრ. 25,25). ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში დაბეჭდილია, რო-

c274v აურაცხელნი, და წარგზავნიდა ოქროთა შეკრებისათვს მჯედრობისა, | და ამცნებდა, რათა ორსა კეცსა მისცემდენ გაჩენილისასა. და წარავლინა ყოველთა საზღვართა თუსთა, და იწყო მესოპოტამიას, კალონეროთ, გალატიას, ლანგრას, ანკურიას, ისავრიას, კაბადუკიას, დიდსა სომხითს, ბითუნიას და საზღვართა ფებლალონისათა, და არა დაუტევა თუნიერ დედაკაცისა სოფელთა შინა მათთა, არამედ ყოველნი აამჯედრნა.

5

ხოლო თუთ ამოისწრაფა და მიიწია უჯად სახელდებულთა მათ თურქთა თანა, რომელ არიან მჯე ბრძოლასა შინა და არიან სიმრავლითა ვითარცა მკალნი, გინა ჯინჭულნი. ამათ მისცნა ოქრო[ნი] მრავალნი, და კუალად ნიჭნი დიდნი ესეოდენ, ვიდრე ასი ათასი მჯედარი შეკაზმული გამოიყვანა მათგან.

და კუალად მიირთნა, თუნიერ ნებისა მათისა, შიშით: ეზინკელნი, ხალფერდელნი და 10 კარნუ-ქალაქელნი, სალდუხის ძე, რომელსა ნაცვლად მსახურებისა მიუღო კარნუ-ქალაქი და თუსი ძმა დასუა მუნ.

c275r ვითარცა იტყუან გძლარბისათვს ქმელისასა, შვილმრავალ არს ცხოველი ესე და, რაჟამს იხილნეს ნაშობნი თუსნი მრავალად, გამოვალს ბუდით თუსით მართუებით და 15 განაწყობს და გოდლოის მათ ზედა. | ხოლო ეგრეთვე ყო ნუქარდინცა: იხილნა რამ ფრიადი იგი სიმრავლე შეკრებულად, რომელი ზეშთა იყო რიცხვსა, აღზუავნა გულითა, მსგავსად სენაქერემისა,¹ და ამაღლდა ღმრთისა ზედა; არა შეიშინა პირველთა მათ მზაკუ- 20 ვართა ფიცთაგან და სიყუარულისა აღთქუმათა, არამედ ფრიად წინაუკუმო განმზადა თავი თუსი და მოიწია ქალაქად სევასტიად, და იწყო მუნ განმზადებად საომართა მანქანათა, წარმოავლინა* მოციქული წინაშე თამარისა ესევითარითა წიგნითა, რომელსა წერილ იყო სახე ესევითარი:

„მე ნუქარდინ, სულტანი ყოვლისა ცასაქუეშისა უმაღლესი, მიმსგავსებული ძლიერებასა ანგელოზთასა, თანამდგომი ღმრთისა, მოვლინებული დიდისა მოჰქმედისაგან, მოგიმცნობ მეფესა ქართველთასა თამარს:

3 მოსოპოტამს c, მესოპოტამიას ჯავ. 8 ოქრო[ნი] ჯავ. 9 მადგან c. 19 წარმოავლინა] მაშინ წარმოავლინა ბრ., ჯავ., ყაუხჩ.

გორც ჩანართი (ქ'ცბა, II, 132,17-18). „ისტ. და აზმ.“ შესაბამისი ტექსტი: პ. კეკელიძე, 124,34-35; ქ'ცბა, II, 92,16-17; წინამდებ. გამ., 462, 18-19.

* „(მაშინ)წარმოავლინა ... წიგნითა“ (c275r 7-8, შდრ. ბრ., 319,22-23). დაბეჭდილია ივ. ჯავახიშვილის მიერ, როგორც ძირითადი ტექსტი. ამ მონაკვეთის დანარჩენი ნაწილი, რომელიც მისდევს „ისტ. და აზმათა“ ტექსტს (რომელსა ესევითარი), ივ. ჯავახიშვილის გამოცემაში შეტანილი არ არის (26,8). ს. დაუხჩიშვილი მთელ მონაკვეთს (მაშინ ესევითარი) მიიჩნევს ჩანართად (ქ'ცბა II, 133,12). „ისტ. და აზმ.“ შესაბამისი ტექსტი: პ. კეკელიძე, 124,36-125,2; ქ'ცბა II, 93,1-2; წინამდებ. გამ., 462, 19-20.

¹ IV მეფ. 18,19-25; II ნებტ. 32,9-15.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

ყოველი დიაცი რეგვენია.* შენ გიბრძანებია ქართველთად[ა] ალებად კრმალთა და ღმრთისაგან
c275v საყუარელისა ისლემთა ერისა დაქოცად, მუსულმანთა და კუალად ნათესავსა ზედა თავისუ-
ფალსა დადებად ხარკი ყმებური. და აწ მე მოვალ, რათა უსაჯო სამართალი სახლსა
სპარსთასა | და განგწუართო შენ და ერი ეგე შენი არაოდეს კადრებად აღებად კრმლისა,
რომელი ღმერთსა ჩუქნდა უბოძებია. ხოლო ცხოვნებით იგი ოდენ ვაცხოვნო, რომელმან უწინარეს 5
მოსვლისა ჩემისა თაყუანის-მცეს წინაშე კარვისა ჩემისა და აღიაროს ქადაგება მოჰამად მოციქულისა
და უარ-ყოს სჯული შენი და კელითა თკისითა იწყოს წინაშე ჩემსა ლეწად ჯუარისა, რომლისა
მიმართ დაგიცთ ცუდი სასოებად; და აწ მოელოდი ნაცვალსა ჩემსა, რომელი შეამთხუე
სპარსთა“.

და ვითარ** მოვიდა მოციქული და შეიყვანეს თამარის წინაშე და წიგნიცა მისცა, წარდგა და 10
იწყო უკადრებელთა სიტყუათა თქმად ესრეთ: „უკეთუ მეფემან თქუენმან დაუტეოს სჯული, იპყრას
სულტანმან ცოლად; და უკეთუ არა დაუტეოს სჯული, იყოს ხარჭად სულტნისა“. ხოლო ვითარ
ამპარტავნად იტყოდა სიტყუათა ამათ, წარმოდგა ზაქარია ამირსპასალარი და უხეთქა კელითა პირსა;
c276r დაეცა და ვითარცა მკუდარი დაედგა. ვითარ აზიდეს და აღმართეს და ცნობად მოვიდა, | პრქუა
ზაქარია: „თუ მოციქული არა იყავ, პირველად ენისა აღმოკუეთა იყო სამართალი შენი და მერმელა 15
თავისა კადნიერად კადრებისათვის. აწ, რაც არს სიტყუა!“

ესე წიგნი ვითარცა მიართუეს და იხილა თამარ, ყოვლად არა აჩქარდა, არამედ სხუა
ეზეკია¹ იქმნებოდა სიმდაბლითა. და განმარტა წიგნი იგი წინაშე ღმრთისა, სულთ-ითქუნა
სიღრმით გულისამთ და ცხელთა ცრემლთა დამოდინებითა; და ღმრთისა მიმართ სასოებისა
დამდებლმან მერმე მოუწოდა მაშინ რომელნიცა დახუდეს, და ეზრახა მათ ამის პირისათუს 20
არცა ჩუქნად, არცა მდედრად, არცა განუბრძნობელად.

7 რომელთა c, რომელისა ჯავ 10 შეიყვანეს c. 11 იწყო + რა c. ესრედ c. 13 უხეთქა c. 14 აზიდებს c. აღმართნეს c.

* „ყოველი დიაცი რეგვენია“ (c275 r12, შდრ. ბრ., 319,26): მისდევს „ისტ. და აზმათა“ ტექსტს. ივ. ჯავახიშვილის გამოცემაში ეს სიტყვები შეტანილი არ არის (26,12). ნუქარდინის წერილის დანარჩენი ნაწილი ივ. ჯავახიშვილის დაბეჭდილი აქვს როგორც მირითადი ტექსტი („შენ გიბრძანებია ... შეამთხუე სპარსთა“ c275r-275v8), ოღონდ გამოტოვებულია (გამორჩენილია?) სიტყვა „მუსულმანია“ (26,12-21). ს. ყაუხხიშვილს ჩანართის სახით დაბეჭდილი აქვს სიტყვები: „ყოველი დიაცი... დაქოცად მუსულმანთა“ (ქცბა II, 133,17-18). ამ წერილის შინაარსეული მსგავსება იმავე წერილთან „ისტ. და აზმათა“ ტექსტში, აგრეთვე ცალკეული ტექსტუალური დამთხვევები ს. ყაუხხიშვილს შენიშვნებში აქვს მითითებული (გვ. 133 და 134). „ისტ. და აზმ.“ შესაბამისი ტექსტი: ქ. გევალიძე, 125,3-11; ქცბა II, 93, 3-9; წინამდებ. გამ., 463,1-6.

** „და ვითარ ... არს სიტყუა“ (c275v9-276v3, შდრ. ბრ., 319,31-320,7): მისდევს „ისტ. და აზმათა“ ტექსტს; ეს მონაკვეთი არ არის ივ. ჯავახიშვილის გამოცემაში (ნ. 26,21), გამოტოვებულია იგი ს. ყაუხხიშვილის გამოცემაშიც. შენიშვნაში მითითებულია, რომ ეს მონაკვეთი ამოღებულია „ისტ. და აზმ.“ ტექსტიდან (ქცბა II, 134, შეშ. 1). შესაბამისი ადგილი: კეველიძე 125,22-35; ქცბა II, 94,5-13; წინამდებ. გამ., 463, 7-13.

¹ IV მეფ. 19,15; 20,3.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

მაშინ* მოუწოდეს სპათა იმერთა და ამერთა ნიკოფისით ვიდრე დარუბანდამდე და ბრძანება და წიგნები ქროდა მალემსრბოლთა. და ცოტათა შინა დღეთა შემოკრბეს ვთარცა ვეფხნი სიკისკასით და ვითარცა ლომნი გულითა. ქრისტესა ღმერთსა ესვიდეს და შეკრბეს ჯავა-
ხეთ** და არღარა ყოვნეს, არამედ მსწრაფლ მიმართეს ტაძარსა ყოვლადწმიდისა ღმრთის-
c276v მშობელისასა ვარძიას.*** და ვარძიისა ღმრთისმშობელსა | წინაშე ცრემლით შევედრნა სოსლან დავით
და სპათ მისი და დროშა ბედნიერად ქმარებული. და წარგზავნა ვარძიით ლაშქარნი, რომელთა თუთ
თამარ უძღვდა წინა შიშულითა ფერკითა, და ცრემლითა ასოვლებდა ლაწუთა თუსთა. [და
წარუძღვა**** ბასიანის კერძოთა და მიიწივნეს მახლობელად კარისა, და დადგეს დღისა ერთისა
სავალსა.]

და მაშინდა***** წარგზავნნა მოციქული სულტნისა და წარატანა თანა მოციქულიცა 10
თუსი და მიუწერა ნაცვალი წიგნის ესრეთ: „ძალსა ღმრთისასა ყოვლისა მპყრობელისასა
მინდობილმან და მარადის ქალწულის მარიამის მვედრებელმან და პატიოსნისა ჯუარისა სასოებით
მოსავმან წარვიკითხე ღმრთისა განსარისხებელი წიგნი შენი, ჭი ნუქარდინ, და ვსცან სიცრუენი შენნი,
რათა ბჟე ღმერთი იყოს! არა გასმიესა, რამეთუ ყოველი ცრუდ მფუცავი სახელსა ღმრთისასა

13 განსარისხებელი ც, განმარისხებელი ბრ, ჯავ

* „მაშინ ... დარუბანდამდე“ (c276r 10-11, შდრ. ბრ., 320,12-13) მისდევს „ისტ. და აზმათა“ ტექსტს.
ივ. ჯავახიშვილის გამოცემაში ეს მონაკვეთი შეტანილი არ არის (26,27). ს. ყაუხხიშვილს ეს წინადაღება
სქოლითში აქვს ჩატანილი (ქც~ბა II, 134, შემ. 3). შესაბამისი ტექსტი „ისტ. და აზმ.“ მიხედვით: კ. კეკელიძე,
125,38-126,1; ქც~ბა II, 94,15; წინამდ. გამ., 464,5.

** „შეკრბეს ჯავახეთს“ (c276r 14, შდრ. ბრ., 320,15). არ არის ივ. ჯავახიშვილის გამოცემაში (ნ. 26,30);
გამოტოვებულია ს. ყაუხხიშვილის მიერაც. შენიშვნაში (ქც~ბა II, 134, შემ. 4) მითითებულია, რომ ეს სიტყვები
ამოღებულია „ისტ. და აზმათა“ ტექსტიდან. შდრ. კ. კეკელიძე, 126,2; ქც~ბა II, 94,16. წინამდ. გამ., 464,6.

*** „ვარძიას... ლაშქარნი“ (c276r16-276v2, შდრ. ბრ., 320,16-18) ივ. ჯავახიშვილის გამოცემაში კომენტარის
გარეშე შეტანილი ძირითად ტექსტში (26,31-33). ს. ყაუხხიშვილი აღნიშნავს, რომ ეს მონაკვეთი ამოღებულია
„ისტ. და აზმათა“ ტექსტიდან და ივ. ჯავახიშვილს ტექსტში იგი აზრის სიცხადისათვის შეუტანია (ქც~ბა II, 134,
შემ. 5), თვითონ ს. ყაუხხიშვილი ამ მონაკვეთის ჩანართის სახით ბეჭდავს (ქც~ბა II, 134,11-13). შდრ. კ. კეკელიძე.
126,2-5; ქც~ბა II, 94,16-95,2; წინამდ. გამ., 464,6-7.

**** „და წარუძღვა ... სავალსა“: ეს მონაკვეთი, რომელიც არ არის ც-ში (ნ. 276v), დადასტურებულია
ვახტანგისეული რედაქციის სხვა ნუსხებში (შდრ. ბრ., 320,19-20). ივ. ჯავახიშვილის გამოცემაში კვადრატულ
ფრჩხილებში დაბეჭდილია ამ მონაკვეთის ნაწილი („მიიწივნეს ... სავალსა“) კომენტარის გარეშე (26,34-35).
ს. ყაუხხიშვილს ეს ნაწყვეტი მთლიანად შეაქვს ძირითად ტექსტში (ქც~ბა II, 134, 14-15). იქვე შენიშვნაში
მითითებულია, რომ ეს მონაკვეთი არ არის Dc ნუსხებში. შდრ. „ისტ. და აზმ.“: „წარემართნეს ბასიანის
კერძოსა“. კ. კეკელიძე, 126,10; ქც~ბა II, 95,5; წინამდ. გამ., 464,10.

***** „და მაშინდა ... წარავლინეს მოციქული სულტნისა“ (c276v5-277r13, შდრ. ბრ., 320,20-321,4). ეს
მონაკვეთი ივ. ჯავახიშვილის გამოცემაში დაბეჭდილია (26,35 – 27,10) შენიშვნების გარეშე, ოდნავი კუპიურებით,
რომლებიც შესაძლოა ტექნიკური შეცდომის შედეგი იყოს. აკლია სიტყვები: ა) „და ვსცან სიცრუენი შენნი, რათა
ბჟე ღმერთი იყოს“; ბ) „სამართალი მისი და ნუ შენი“; კვადრატულ ფრჩხილებში ჩასტულია სიტყვები: „შენ
ოქროსა ... შენ პემბა“; „იყვნ ნება ღთისა და ნუ შენი“. ს. ყაუხხიშვილი ამ მონაკვეთს მთლიანად ჩანართის სახით
ბეჭდავს (ქც~ბა II, 134,16-135,14); სქოლიოში (135, შემ. 1) მითითებულია, რომ წერილის ტექსტი ვახტანგისეულ
რედაქციაში წარმოადგენს „ისტ. და აზმათა“ და თამარის მეორე ისტორიის თხზულებათა შენაზავს. იქვე
პარალელურად დაბეჭდილია ორივე შესაბამისი მონაკვეთი სხვაობათა აღნიშვნით. შდრ. კ. კეკელიძე, 125,12-23,
ქც~ბა II, 93,10-94,2 და შემ. 1, 2, 3, გვ. 94; წინამდ. გამ., 463,16-464,4.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

მის მიერ აღიქოცოს?¹ შენ ოქროსა შეკრებული [ისად და] მ[კედარ]თა სიმრავლისა მინდობილ ხარ, უმეცარი მსჯავრსა ღმრთისასა, ხოლო მე არცა სიმდიდრეთა, არცა სპათა ჩემთა სიმრავლი [ე]სა, არცა არას სხუასა კაცობრივსა საქმესა მინდობილ ვარ, არამედ ძალსა ღმრთისა ყოვლისამპყრო-
ბელისასა | და შეწევნასა ქრისტეს ჯუარისასა, რომელსა შენ [კ]გმობ. ესე რა შემოგეთუალა, წარმომივლენიან მკედრობა ქრისტეს მოსახელე არა შენდა თაყუანისცემად, არამედ დამკობად 5
ზუავისა მაგის და ამპარტავანისა გულისა შენისა, რათა განისწავლო ღმრთისა მიერ არღა გმობად სახელსა მისსა. იყავნ ნება ღმრთისა და ნუ შენი, სამართალი მისი და ნუ შენი! ხოლო მე უწყი და გსნილობა მსახურთა შენთა. ამისთვის წარმომივლენიეს მსახური ჩემი, რათა წიგნი-
სა შენისა პასუხი ადრე მოგართუას და განგაკრძალოს, რამეთუ ჩემ მიერ წარმოვლენილთა 10
სპათა ფერგნი ესერა კართა შენთა ზედა დგანან“. მისცა ესევითარი წიგნი, და მერმე შემოსეს და უბოძეს ნიჭი, და წარავლინა მოციქული სულტნისა.

ხოლო თუთ უბ[რ]მანა თუსთა სპათა ყოველთა შესხდომა, და თუთ განვიდა უმაღლესსა ადგილსა, სადათ ყოველთა ხედვიდა, და დავარდა მუკლთა თუსთა ზედა დიდხან და ტიროდა წინაშე ღმრთისა.

მერმე, აღდგა რამ, იხილვებოდა ადგილი იგი ყოვლად დალტობილად ცრემლთაგან 15
მისთა. მერმე მოიყვანნა წინაშე თუსსა ყოველნი წარჩინებულნი და უბრძანა ერისთავთა,
რათა თუთული მათი მოვიდოდის წინაშე წმიდასა ჯუარისა და თაყუანისცემდენ და
შეემთხუეოდიან. და იწყეს მოსვლად ყოველთა და ტირილით ვედრებად, და თაყუანისცემად
პატიოსნისა ჯუარისა, და ამბორის-ყოფად, და ეგრეთვე შემთხუევად კელსა თამარისასა, და
ანდერძ-ყოფდეს ყოველნი სახლთა, შვილთა და [ა]სულთა წინაშე მისსა. რამეთუ ერთითა
კელითა თუთ მას ეპყრა ძელი ჯუარისა, ხოლო ერთითა – ეზოსმოძღვარისა ბასილის და 20
ჯუარისმტკრთველსა. სრულ იქმნა რამ ყოველთაგან ესრე სახედ თაყუანისცემა ჯუარისა,
მერმე თუთ მიიქუა პატიოსნი იგი ჯუარი კელითა თუსითა, და ამკედრებულთა ზედა
ყოველსა მყარსა ნიში ჯუარისა გამოსახა სამ გზის, და ულოცა; და ეგრეთ წარემართნეს
მინდობილნი ღმრთისანი და თამარის ცრემლთანი. 25

| ხოლო წინამბრძოლად* იყო ზაქარია მყარგ[რ]მელი ამირსპასალარი და ორნიცა იგი ძმანი
ახალციხელ[ნ]ი: შალვა და ივანე, დაღათუ შალვა მანდატურთუხუცესი იყო, ჭიაბერი და სხუანი
თორელნი, და წარემართნეს ბასიანის კერძოსა.

1 ~ შეკრებულთა სიმრავლისა მევირეთა C, ბრ., ჯავ., ყაუხჩ. „ოქროსა და მევირეთა სიმრავლისად“. წინამდ. გამ., 463,19. მკედართა] მევირეთა C. სიმრავლისა C. 12 უბ[რ]მანა ჯავ. 17 რათ C. 20 სულთა C, [ა]სულთა ჯავ. 26. მყარგ[რ]მელი ჯავ. 27 ახალციხელ[ნ]ი ჯავ. მანდატურთა C.

* „ხოლო წინამბრძოლად ... ბასიანის კერძოსა და“ (c278r1-4, შლრ. ბრ., 321,16-18): ივ. ჯავახიშვილის გამოცემაში მიჩნეულია ჩანართად (27,26-29), ასევეა იგი დაბეჭდილი ს. ყაუხჩიშვილის მიერ (ქცბა II, 136,15-17). „ისტ. და აზმ.“ შესაბამისი მონაკვეთის მითითებით. შლრ. კ. კეკელიძე, 126,6-9; ქცბა II, 95,2-5; წინამდ. გამ., 464,8-11.

¹ იგ. ხოლ. 19,9.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

და მეფე თამარ მოიქცა სამცხეს და მოვიდა ოძრებს, და მოიცალა ლოცვად და მარხვად. მუნ იყო წინაშე მისსა თუვდორე, ქართლისა კათალიკოზი, კაცი წმიდა და სახიერი, და მას თანა მრავალნი ეპისკოპოზნი და მონაზონნი, ღმრთისა სათნონი, რომელთა* თანა იყო ითანე შავთელი, კაცი ყოვლად განთქმული და საკურველი მოღუაწებათა შინა და ლექსთა გამომთქმელი; და ევლოგი – ქრისტესთვს სულელი, რომელსა მოედო მადლი წინასწარმცნობელობისა. 5 იყვნეს მიმდებნი ღამისთევანი და ლიტანიობანი.

ამათ თანა იყვის** მეფე თამარ დღისი და ღამე ყოველ ლოცვითა და ფსალმუნებითა დაუძინებელად განათის; და ყოველგან საყდართა, მონასტერთა და სოფელთა უბრძანა ლიტანიობა და ვედრება ღმრთისა.

c278v | აწ ჯერ-არს მოქსენებად, ვითარ-იგი წყალობა ყო ღმერთმან ერსა თჯსსა ზედა 10 მეოხებითა ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისა და შეწევნითა ცხოველსმყოფელისა ჯუარი-სათა. ვითარ მიიწივნეს ქუეყანად ბასიანისა, მუნ იყო სულტანი დაბანაკებული აღვილსა,*** ბოლოსტეკად წოდებულსა, და [ე]ახლნეს რამ ბანაკსა სულტნისასა, არა იყო რიცხვ ცხენისა, ჯორისა და აქლემისა მათისა, კარვებისა და სარაფარდებისა მათისა. მინდორი იგი ძლით იტევდა კარვებსა მათსა.

ესრეთ ნებიერად**** მდგომარე იყვნეს, და არამ უდგა დარაჯანი სულტანსა. მუნ დაა- 15 წყუეს რაზმი ქართველთა და მუნ წინამბრძოლად იყო ზაქარია მჯარგ[რ]ჟელი ამირსპასალარი, და

1 და მოვიდა] – ჯავ. 4 და¹ + და c. 6 მიმდენი c. 10 ღთისმშობელის c, ღთისმშობელისა[თა] ჯავ. 10-11 ჯუარისათა + ხოლო ჯავ., ბრ., ყაუხჩ. 12 იახლნეს c. 13 მათის c. 16 მჯარგრძელი ჯავ.

* „რომელთა ... მცნობელობისა“ (c278r8-12, შდრ. ბრ., 321,21-23): ივ. ჯავახიშვილის გამოცემაში მიჩნეულია ძირითად ტექსტად (კვადრატული ფრჩხილების გარეშე) და დაბეჭდილია შეკვეცილი სახით (აკლია სიტყვები: „და ლექსთა ... სულელი“). ს. ყაუხხიშვილის გამოცემაში დაბეჭდილია ჩანართის სახით; იქვე მოყვანილია რედაქციულად განსხვავებული შესაბამისი მონაკვეთი „ისტ. და აზმ.“ ტექსტიდან (ქცბა II, 136,21-23 და შნშ. 2). შდრ. კეკელიძე 126,11-14; ქცბა II, 9,5,5-7; წინამდ. გამ., 464,11-13.

** „ამათ თანა იყვის ... ვედრება ღმრთისა“ (c278r13-16, შდრ. ბრ., 321, 23-25): ეს მონაკვეთი არ არის შეტანილი ივ. ჯავახიშვილის გამოცემულ ტექსტში (27,34). ს. ყაუხხიშვილის გამოცემულ ტექსტში იგი შენიშვნაშია ჩატანილი და მითითებულია, რომ იგი „ისტ. და აზმ.“ ტექსტიდანაა ამოღებული (ქცბა II, 136, შნშ. 3). შდრ. კეკელიძე, 126,14-19; ქცბა II, 9,5,8-11; წინამდ. გამ., 464,13-16.

*** „ადგილსა ... კარვებსა მათსა“ (c278v4-7, შდრ. ბრ., 321,28-30). ივ. ჯავახიშვილის გამოცემაში ამ მონაკვეთის ცალკეული ნაწილებია გამოყოფილი როგორც ჩანართი: „ადგილსა ბოლოსტეკად წოდებულსა; არა იყო რიცხუი ... კარვებსა მათსა“ (27,38-4). ს. ყაუხხიშვილი ამ მონაკვეთს მთლიანად ჩანართად მიიჩნევს „ისტ. და აზმ.“ ტექსტიდან შესაბამისი ადგილის მითითებით (ქცბა II, 137,5-8, შნშ. 1) აღნიშნული მონაკვეთის თთქმის სიტყვა-სიტყვით ემთხვევა ერთმანეთს. შდრ. კეკელიძე, 126,21-24; ქცბა II, 96, 1-3; წინამდ. გამ., 464,17-465,1.

**** „ესრეთ ნებიერად ... არამედ გარე-მოიცვნეს“ (c278r7-279r2, შდრ. ბრ., 321,31-322,4): ივ. ჯავახიშვილის გამოცემაში (27,41 – 28,7) ამ მონაკვეთის ერთი ნაწილი გამოყოფილია როგორც ჩანართი („მუნ წინამბრძოლად ... სულტანი“). ს. ყაუხხიშვილი მას ბეჭდავს როგორც ძირითად ტექსტს, მაგრამ იქვე შენიშვნაში მიუთითებს ამ მონაკვეთის ერთი ნაწილის („ესრეთ ნებიერად ... იხილეს სულტანი“) შესახებ: „შემოვიტანეთ „ისტორიასა და აზმათ“ ტექსტიდან, რომელშიც ჩაქსოვილია ბასილის ტექსტი“ (ქცბა II, 137,8-16 და შნშ. 2). შდრ. პ. კეკელიძე, 126,26-34; ქცბა II, 96,4-13 და შნშ. 1, სადაც აღნიშნულია, რომ ეს მონაკვეთი (ოდნავ გავრცელებილი სახით: „ესრეთ ... ეგვეითარი ომი“) ვახტანგისეულ ტექსტში მოცემულია სხვა რედაქციით, რომელიც აღბათ ბასილის ტექსტიდან მომდინარეობს; წინამდ. გამ., 465,2-5.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

ახალციხელ[ნ]ი შალვა და ივანე და სხუანი თორელნი. და ერთ კერძო აფხაზნი და იმერნი, და ერთ კერძო ამერნი და ჰერ-კახნი. და ვითარ იხილეს სულტანი, ცოტად ცხენნი ააჩქარნეს და
c279r მიმართეს. ვითარ იხილნეს სპარსთა, რამეთუ აუზიდავად მიდიოდეს, დააგდეს სადგომი მათი და სიმაგრეთა მიმართეს, რამეთუ მიავლინა მათ ზედა ღმერთმან შიში დიდი. ხოლო ქრისტიანეთა იხილნეს რამ მათ წინაშე | გაქცეულნი, მიეტევნეს, და არად უტევნეს 5 წარსვლად, არამედ გარე-მოიცვნეს.

და იქმა ომი* ფიცხელი და ძლიერი, და განგრძელდა მყოვარ უამ, და მოსწყდეს ორგნიოვე,
ხოლო უმეტეს სულტნისა სპანი მოისროდეს. და ესოდენ განგრძელდა ომი, რომელ ცხენი მოუკლეს
ივანეს მსახურთუხუცეს[ს]ა, ზაქარიას გ[აგე]ლს და ახალციხელთ შალვას და ივანეს და სხუათა
მრავალთა თავადთა. და კნინღა სივლტოლად მიდრიკნეს ქართველნი, და ქუეითად დარჩეს რაზმსა შინა 10 მკნენი ქართველნი.

მაშინ ვითარცა იხილნეს ლაშქართა თჯ-თჯსნი პატრონნი ქუეითნი, გაწირნეს თავნი სიკუდილად,
ჩამოკდეს ცხენისაგან და პატრონთა მათთა გუერდსა დაუდგეს – ქუეითნი ქუეითთა, და ეგრეთ ძლიერი
ომი შეიქნა. და ვითარ იხილნა დავით მქნემან, მორიდა ერთ კერძო, და მარჯუენისა მეარსა მორიდა
ზაქარია მეარგ[რ]მელმან. და ვითარ ქართველთა განეშორნეს, რათა არა ცხენთა მათთაგან დაითრგუნ[ნენ] 15
c279v ქუეითნი ქართველნი და მიმართეს სპარსთა კერძო, მსწრაფლ მიეტევნეს ერთ კერძო სოსლან დავით და
ერთ კერძო ზაქარია; და ვითარ მგელნი ცხოვართა, ეგრეთ შეუცვდეს ურიცხუთა მათ სპარს სულტ-
ნისათა.

და პირველსა მოკიდებასა და ხეთქებასა კ[რ]მალთასა მოხედნა წყალობააურაცხელმან ღმერთმან
მოსავთა ჯუარისათა, და განადიდა დიდება დავითისი და თამარისი ვარძიისა ღმრთისმშობელმან; და 20
ანაზდად ეგეოდენი იგი სიმრავლე განსქდა, იძლია და დაიფანტა; და ამას გვანდა, თუალგარდაუწდომე-
ლი იგი ლაშქართა სიმრავლე, ვითა მანარი, მიწითურთ მოგლეჯილ იყო და განქცეულ; და სადეოცა
თუალი მისწუდებოდა, ყოველგან ტყეთა მსგავსი ლაშქარი იხილვებოდა ღტოლვილად.

1 ახალციხელი c. 2 მე-კახნი c, არ არის „ისტ. და აზმათა“ ტექსტში. იხილნეს c. 7 ორგნიოვე + ურიცხუნი ჯავ., ფუხხ. 9 გაგელს[გრიგოლს c, ბრ, გაგელს ჯავ. (ქ.ერის ისტ. II, 276), ფუხხ. 12 თვისოვისი c. 15 მეარგ[რ]მელმან ჯავ., დაითრგუნოს c. 16 მიმართნეს c. 19 ქმალთასა c. 23 მისწუდებოდა c. ლაშქარი c.

* „და იქმა ომი ... მოწყალებამან ღმრთისამან“ (c279r2-280v4, შდრ. ბრ., 322,4-323,7): ახლია „ისტორიათა და აზმათა“ ტექსტითან, ოღონდ უფრო მოკლეა. ივ. ჯავახიშვილის გამოცემაში იგი დაბეჭდილია ჩანართად (28,8-29,8). კ. ღონდეუას თარგმანში იგი გამოტოვებულია (Жизнь ... Тамар, 43,10).ს. ყაუხხიშვილის გამოცემაში ჩანართის სახით დაბეჭდილია ამ მონაკვეთის უდიდესი ნაწილი („,და იქმა ომი ... და დამაბალა“: ქც ბა II, 137,16-138,18). ბოლო ნაწილი („,ხოლო ქართველთა ... მოწყალებამან ღმრთისამან“ c280r12-280v4) ს. ყაუხხიშვილის გამოცემულ ტექსტში არ არის; შენიშვნაშია მითითებული (138, შნშ. 3), რომ თხრობა ევლოგისა და შავთელის შესახებ არის „ისტ. და აზმათა“ ტექსტშიც. ამ თხრობის ბოლო ფრაზა „ისტ. და აზმათა“ ტექსტიდან ბროსეს დაბეჭდილი აქვს მითითებით, რომ ეს T ხელნაწერშია („მაშინ შავთელმან ჰრეკა: უწყი, მეფეო, რომელ ჩუენება იხილა სულელ-საგონებელმან, გარნა ჩვენებასა კეთილსა ვგონებ“.). ივ. ჯავახიშვილი მას ბეჭდავს როგორც ჩანართის ნაწილს (29,1-3); ს. ყაუხხიშვილი ამ ფრაზას ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში არ უთითებს. შდრ. კ. კეკელიძე 127,3-129,11; ქც ბა II, 96,13-99,8; წინამდ. გამ., 465,9-467,17.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

ხოლო ჯერ-არს ამისიცა მოხსენება, რომელ მეფისა თამარისა ოძრექს ყოფასა შინა, იყვნეს რა
მიმდექნი ლოცვანი და ლამისოუვანი, დღესა ერთსა, აღესრულა რაც საღმრთო უამის წირვა ზემოქსენე-
ბულისა ევლოგის მიერ, განკურვება დაეცა ევლოგის და იწყო ღაღადებად სულელის მსგავსად | და
c280r იწყო აღმართ ხედვად; და ვითარ ხედვიდა ევლოგი, კმა-ყო ჭმუნვის სახედ და სამგზის დაეცა და
მეყსეულად აღხლტნა და აღიტყუელნა კელნი; „აპა, დიდება ღმერთსა! ქრისტე ძლიერ არს! კელნო 5
ევლოგისნო, სპარსთაგან არაც გეშინის; განუტევეთ, რათა ვიდოდის მშკდობით.“ ცნეს ყოველთა,
რამეთუ წინასწარმეტყუელებით იყო სიტყუა მისი. არამედ ევლოგი არავის რა გამოუცხადა საიდუმლო
თუნიერ იოანე შავთელისა, რამეთუ მას ოდენ აუწყა, ვითარმედ უამსა ამას მოსცნა ღმერთმან ბარ-
ბაროზნი საძლეველად კელთა ქრისტიანეთასა. და მყის წარვიდა ევლოგი პირისაგან მათისა და
დაიმალა.

10

[მაშინ შავთელმან ჰრქუა: უწყოდე, მეფეო, რომელ ჩუენება იხილა სულელსაგონებელმან, გარნა
ჩუენებასა კეთილსა ვგონებ. ამისთვის დაწერეს დღე და უამი იგი].

ხოლო ქართველთა იხილნეს რაც განქცეულნი წინაშე მათსა მტერნი თუსნი, აღსხდეს ჰუნეთა
მათთა და დევნა უყვეს; ქოცდეს, ჩამოყრიდეს და იპყრობდეს; და სიმრავლისაგან ვერ ივლტოდეს,
c280v არამედ ურთიერთას დასთოგუნვიდეს. ხოლო ერთ ქართველთა უვნებელად დაიცნა | ღმერთმან, რომელ 15
არცა ერთი ვარგი, მეფისაგან შესწავებული კაცი მოკუდა, არამედ ეგოდენი სიმრავლე სპისა მათისა
ივლტოდა; და სპანი თამარისნი უვნებელად დაიცვნა მოწყალებამან ღმრთისამან.

15

რამეთუ მისცნა ღმერთმან კელთა მათთა; და იხილვებოდა საქმე საკურველი, რამეთუ
თუთ იყვნეს მსახურ თუსისა შეკრვისა; რომელნი განერნეს პირსა მახულისასა, ¹ უდიდესი
მათი შეიკროდა უმცროსისა მიერ თუსისა, და უწარჩინებულესი მათი მოიყვანებოდა გამობ-
მული ძუასა ცხენისასა; და ერთითა საბლითა ერთისა მიერ კაცისა შეიკუროდა ოცი, და
თმითა გამოებმოდა ერთი-ერთსა; ყრმისა მიერ მცირისა უმჯობესნი მბრძოლთანი მოიყვანე-
ბოდეს ვითარცა თიკანნი. გამოიძივნეს ყოველნი ადგილნი და გაქცეულთა ქოცდეს, ხოლო 20
ნეშტთა, ვითარცა მართუეთა ქათამთასა, მოპკრეფდეს; და გაუშუებდეს აურაცხელსა სიმრავ-
ლესა, რამეთუ ასსა სპარსისა ერთი ქრისტიანე ძლით მიხუდებოდა წარმომყვანელად.

20

ესრეთ* აღესრულა წინასწარმეტყუელება ევლოგისი მასვე უამსა შინა ქმნითა, რომელსა შინა
იხილა ჩუენება იგი.

25

c281r ესეოდენი დიდებული ძლევა მიმაღლა ღმერთმან ცრემლთა და სასოებისა სიმტკიცეთა
თამარისათა. ხოლო ესე ყოველი რაც ესრეთ იქმნა, მოუკდეს ბარგსა მათსა, რამეთუ არა

11-12 მაშინ შავთელმან ... უამი იგი] – c. 14 და იპყრობდეს] განმეორებულია ორჯერ c. 15 უნვებელად c.

* „ესრეთ აღესრულა ... ჩუენება იგი“ (c280v,15-16, შდრ. ბრ., 323,16-17): ივ ჯავახიშვილის გამოცემაში
მჩნეულია ჩანართად (29,20-21), ასევე აქვს იგი მოცემული ს. ყაუხჩიშვილსაც (ქცბა II, 139,10-11). მისი
წყარო არ ჩანს.

¹ ფსალმ. 59,6.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

იყო განცდა და აღრიცხვა სიდიდეთა ოქროსა და ვეცხლისა* ჭურჭელთა; ნაქსოვთა სიმრავლე აურაცხელი, სასმურნი ოქროსანი, თუალმარგალიტოვანი ლანკნები და პინაკები ლაგუნებისა და ქუაბებისა თანა, ყოვლითურთ სავსეთა მიუწდომელითა აღაფითა. ხოლო ცხენ-ჯორისა და აქლემებისა სიმრავლე და კარავთა და საფენელთა ურიცხუება, რომელ დაყარეს, ვინ-მე აღრაცხნეს? რამეთუ სავსე იყო ყოველი საბანაკო მათი.

5

ესრეთ ძლევაშემოსილნი და მადიდებელნი ღმრთისანი შემოიქცეს და დადგეს კარავთა შინა მათთა.

ამისა შემდგომად შეეკაზმა მოქალაქეთა დიდითა მოკაზმულობითა ქალაქი ტფილისი; და შევიდა თამარ და დავით ვითარცა მზისა შარავანდედო მიფენითა; და შეიღეს დროშა c281v ნუქარდინისი. შეიყვანეს პირველად ეზინკელი, და მერმე სხუანი იგი | წარჩინებულნი მოიყვანნა, რომელნი სთნდეს, წინაშე თჯსსა. თამარ ყოველთა ნუგეშინი-სცა და დიდად 10 სახელოვნად სერითა ისტუმრნა და უბოძა ყოველთა შესატყუსად, და წარგზავნნა ციხეთა შინა ყოველსა ადგილსა, თჯნიერ ეზინკელისა. არამედ იგი დაიმჭირა ტფილისს პატიმარად, პირველისა პატივისა და სიყუარულისა მისისა წილ, ხოლო უკანასკნელ ეგეოდენ სახელოვანი კაცი და დიდებული განყიდა ნალად ცხენთა; რომელი-ესე ყო თამარ პატივად სახლისა 15 თჯსისა და დიდებად, რომელი-ესე არაოდეს ვისგან ქმნილ იყო დასაბამითგან, ესე ყო დიდებად და სახსენებელად თჯსა.

აწ კუალად აღივსნეს ყოველნი საგანძურნი სამეფონი ოქროთა და ჭურჭლითა ოქრო-სათა, რამეთუ მიწისა მსგავსად შეასხმიდეს ოქროსა, ხოლო თუალსა და მარგალიტსა წყუჯ დასდებდეს, ხოლო ოქროქსოვილთა ბერძულთა და სხუათა ნაქსოვთა ძურად საპოვნელთა, ვითარცა ცუდთა სამოსელთა, ურიცხუთა დაყრიდეს. ხოლო გეცხლისა ჭურჭელთა არღარა 20 c282r აქუნდა პატივი | პალატსა შინა მეფისასა, რამეთუ ყოველი ოქროსა და ბროლისა წინადაგე-ბული იყო, ინდოურთა ქვათაგან შემკობილი, რომლითა აღავსნა ყოველნი ეკლესიანი, რომელთა მიანიჭა სამსახურებელად სიწმიდეთა საიდუმლოთასა; და აღავსნა ყოველნი ქელნი მთხოველთანი და განაძლნა ყოველნი გლახაკნი და აღუვსო წიაღნი მათნი უხუებით.

10 თამარს ც. 12 ტფილის ც. 13 ეგეოდენი ც. 18 თუალს ც.

* „ოქროსა და ვეცხლისა ... ვინ-მე აღრაცხნეს“ (c281r1-10, შდრ. ბრ., 323,17-22): ივ ჯავახიშვილის გამოცემაში დაბეჭდილია, როგორც ძირითადი ტექსტი (დამატებულია მხოლოდ სიტყვები: „[მერმე] მოუკდეს“ (29,22), „საფენელთა [სიმრავლე]“, როგორც ბროსეს გამოცემაშია. 29,21-28 ც-ს მოძღვნო სიტყვები: „რამეთუ ... კარავთა შინა მათთა“ (c281r, 10-12) ივ ჯავახიშვილის გამოცემაში არ არის შეტანილი. არ არის ეს მონაცემთა არც ვ დონდეუს თარგმაში (43,32). ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში (ქც ბა II, 139,14-19) ძირითად ტექსტად დაბეჭდილია: „ოქროსა და ვეცხლისა ... საბანაკო მათი“, ხოლო იქვე (შნშ. 1) ნაჩვენებია „ისტ. და აზმათ“ და ას ტექსტუალური მონაცემის მსგავსება-სხვაობა. მოძღვნო სიტყვები: „ესრეთ ძლევაშემოსილნი ... კარავთა შინა მათთა“ (c281r,11-12) დაბეჭდილია ჩანართის სახით, ამასთან აღნიშნულია, რომ სიტყვები გამომცემლის მიერ შემოტანილია აზრის გადასაბმელად „ისტორიათა და აზმათ“ ტექსტიდან (ქც II,140, შნშ. 1); ეს შენიშვნა გაუგებარია, რამდენადაც აღნიშნული მონაცემი ტექსტისა არის როგორც ც-ში, ისე ბროსეს გამოცემაშიც (323,23-24). „ისტ. და აზმათ“ შესაბამისი ტექსტი: პ. კეპელიძე 128,11-16, 20-21; ქც ბა II, 98,6-9, 13-14; წინამდ. გამ., 466,17-18; 467,3-4.

ესრეთ ადიდებს ღმერთი მადიდებელთა თჯსთა, ესრეთ აღამაღლებს წინაშე თუსსა მდაბალთა, ესრეთ შემწე არს მოსავთა მისთა, ესევითართა ნიჭთა მიანიჭებს მინდობილთა თუსთა, რამეთუ არარად სხუა დაიდვა თამარ გულსა თუსსა, ვითარ „დასაბამი იგი სიბრძნისა შიში ღმრთისა“¹, და სამართალი და წყალობა სწორად ყოველთა ზედა.

იყო დღეთა მისთა სიმართლე და მრავალი მშკდობა,² განეფინა მადლი ბაგეთა მისთა. ამისთუს აკურთხა იგი ღმერთმან უკუნისამდე³ და დაადგა თავსა მისსა გურგუნი პატიოსნებისა,⁴ და დასდვა წელთა მისთა მახული ძლიერებისა, | და წარემართა სუფევად უკუნისამდე ჭეშმარიტებისათუს, სიმშკდისა და სიმართლისა.⁵

c282v ჯერ-არს ამისთუსცა თქმად, ვითარმედ ქმნებს მრავალთა დედათა ძლიერება, არამედ 10 არა ესრეთ, ვითარ ამან: არა ვერაგობისა ღონითა აცხოვნებდა ერსა თუსსა, არამედ სიბრძნისა წინაძლომითა და სამართალითა და უმანკოებითა დავითიანითა, სიმშკდითა იაკობის მსგავსითა, სიუხუთა აბრამისებრითა, მოწყალებითა იესოს ღმრთისა მსგავსითა, და სამართალი[ს]ა მისისა მობაძვითა.

დღეთა შინა თამარისთა არავინ გამოჩნდა მიმძლავრებული მეცნიერებითა მისითა, არცა 15 ვინ დასჯილი, თუნიერ ძუელისა სჯულისა, რომელი ძეს ავაზაკთა ზედა – ძელსა ზედა ჩამორჩობა. თუთ არცა ვის ღირსსა სიკუდილისა და არცა პატიჟისასა მიექადა თანანადები, 20 c283r არცა ვინ ბრძანებითა მისითა ასომოკუეთილ იქმნა და არცა სიბრძითა დაისაჯა, თუნიერ გუზან, ღირსი სიკუდილისა, რომელი ორგულებით განდგა და კოლას სადმე მთათა შინა | ავაზაკობდა მალ[ვ]ით. ესე შეიპყრეს მთიბავთა თივისათა და დავით მეფისა წინაშე მოიყვანეს; ხოლო მან იცოდა დიდი მოწყალება თამარისა, ამისთუს მისსა შეკითხვამდის თუალნი დასწუნა ნაცვლად მრავალთა სისხლთა ქრისტიანეთასა.

არა ოდე[ნ] თუსსა სამეფოსა შინა იყო კეთილიანობა, არამედ ყოველთა ქრისტიანე- 25 თათუს; და რომელნი მძლავრობდეს ქრისტიანეთა, ყოველთა მიუმცნო, რათა აზადად იყვნენ და ფიცხლად დამორჩილდენ შიშითა და სიყვარულითა მისითა.

წარავლენდის სარწმუნოთა თუსთა და დავედრის ესრეთ: „იწყეთ აღექსანდრით ყოვ- 25 ლისა თანა ლუბიისა, სინისა მთისა“, და მათ კერძოთა ეკლესიათა, მონასტერთა და ერთა ქრისტიანეთა მოიკითხვიდის. ხოლო იერუსალიმისათუს რადღა საქმარ არს თქმად? რამეთუ წარგზავნიდის ამათ ყოველთა შინა ეკლესიათა ბარძიმ-ფეშეუმებსა და სიწმიდეთა საბურავებსა და მონაზონთა და გლახაკთათუს ოქროთა აურაცხელთა.

c283v ტყუენი განათავისუფლნის და ხარკი ერისა | თუთ უკუნსცის, და ყოველი ჭირი და ჭირებული აღიღის მათგან. 30

6 დაადგრა ც. 12 სამართალითა ც, სამართალისა ბრ. 19 მალით ც, მალ[ვ]ით ბრ. ჯავ. 22 ოდეს ც.

¹ ფსალმ. 110,10. ² ფსალმ. 84,11. ³ ფსალმ. 44,3. ⁴ ფსალმ. 20,4. ⁵ ფსალმ. 44,4-5.

კუალად კერძოთა ელადისათა და მთაწმიდას, ეგრეთვე მაკედონიისათა პეტრიწონს, კერძოთა თრაკიისათა და კოსტანტინეპოლის მონასტრებთა, რომანას და ყოველგან, კუალად ისავრიას, კურუსეთს და ყოველთა მათ სანახებთა შავისა მთისათა და კუპრისათა, – ესე ყოველნი აღავსნა ქველისაქმითა, რომლისათვეს ისმინეთ, თუ ვითარ მოხედვიდა ღმერთი საქმეთა მისთა:

მოიწინეს ოდესმე ჩუეულებისაებრ ქველისმოქმედებათათვს ამისთა მონაზონნი შავისა მთისა[ნი], ანტიოქიით და კუპრისა ჭალაკით, ეგრეთვე მთაწმიდით და მრავალთა ადგილთათ. შეიწყნარნა თამარ ჩუეულებისაებრ ვითარ ანგელოზნი,¹ და მრავალ დღე არა გაუშვნა: მერმე მისცა ყოველთა დიადი და აღავსნა ყოვლითა საქმრითა. უკანასკნელ მათგან უფრო შორიელთა მისცა დიდმალი ოქრო თუ მათთვს და ყოველთა მონასტერთა განსაყოფელად. 10
c284r წარვიდეს მონაზონნი იგი და მიიწივნეს რამ კოსტანტინეპოლედ, ესმა მეფესა ბერძენთასა აღექსის ანგელ]სა, რომელმან ძმასა თვსსა ისაკს თუალნი დასწუნა და მეფობა წარულო. ესე ყოვლითურთ ბოროტი კაცი იყო და შეუტყუებელი მეფობისა, გარნა უმეტეს ანგარებისათვს საძაგელ იყო ყოველთა მიერ. იხილა სიდიდე იგი ოქროსა, რომელი მიეცა თამარს, და წარულო მათ მონაზონთა.

ცნა რამ ესე თამარ მეფემან, ნაცვლად სხუა უფროსი წარგზავნა მათ წმიდათა მიმართ და ამით უმეტეს არცხუნა ეშმაკი; ხოლო განრისხნა მეფესა ზედა ბერძენთასა, წარგზავნნა მცირედნი ვინმე ლიხთიქიონი; და წარულეს ლაზია, ტრაპიზონი, ლიმონი, სამისონი, სინოპი, კერასუნდი, კიტორა, ამასტრია, არაკლია და ყოველნი ადგილნი ფეხლალონისა და პონტოსანი; და მისცა ნათესავსა თვსსა აღექსის კომნიანოსსა, ანდრონიკეს შვილსა, რომელი იყო მაშინ თუ წინაშე თამარ მეფისა შემოხუეწილი. 20

c284v | ხოლო ესმა ესე ფრანგთა, რამეთუ მოელო ბერძენთა შეწევნა აღმოსავლეთით, გამოვიდეს ვენეტიკნი და წარულეს სამეუფო ქალაქი მეფობისა თანა; და შეიხუეწა უბადრუკი იგი აღექსი ბორლალეთს, თვსისა სიძისა თანა. იხილა რამ ბორლალელთა მეფემან, სიძემან მისმან, შეიყვანა ციხესა ერთსა და დაუფინა წინაშე მისსა ოქრო დიადი, და პრქუა ესრეთ: „აპა, აღექსი, გულისსათქმელი იგი შენი; ოქრო ესე მიიღე თუნიერ სხუსა რომლისამე საზრდელისა და წყლისა წილ; რამეთუ ამისთვს წარსწყმიდე სახლი სამეუფო ქრისტიანეთა და დაქსენ თუმპყრობელობა ბერძენთა“. და ესრეთ მოკუდა საწყალობელი იგი სიყმილითა, დაკლებული შეწევნისაგან ღმრთისა.

1 მაკედონიისა და c. მაკედონიისათა და ჯავ პეტრიწონს] პიტრილოხოს c, პეტრიწონს ჯავ 7 მთისა[ნი] ჯავ
9 მისცნა c. 10 მათვს c. 12 ანგელსა] ანგარსა c, ბრ., ჯავ, ყაუხბ. Alexis l'Ange: Brosset, Histoire de la Géorgie, I, გვ. 464 და შემ. 1. 6. ქც~ბა II, 142, შემ. 1. 20 კომნიანოსსა ჯავ, დაუფინნა c.

¹ დაბ. 19,1.

ესრეთ საზარელ იყო თამარ მტერთა ზედა, და კუალად ესეოდენ ტკბილ და ძურუქსენებელ, ვიდრემდის ესმა რაც ესე ყოველი, დიდითა ტკივილითა იგლოვა, დაღათუ არა ღირს იყო მისთვის | ტკივილი. რამეთუ რაცა ვის არა ჭეშმარიტებითა აქუნდეს, არა იპყრობს დიდხან, გარნა თამარ უცხოსაცა ზედა და დავრდომილთა ლმბობიერ იყო ტკივნეულობად და წყალობად, ვითარ აწ ამასცა ზედა.

ესრეთ დღითი-დღე* წარმატებათა და განდიდებათა შინა იყო სკიპტრისმპყრობელთა ყოველთა შორის უბრწყინვალესი თამარ, ხოლო უმეტეს შეუმატებდა ღმრთისმსახურებასა, ეკლესიათა და მონასტრეთა კაზმასა და შენებასა, ობილთა და ქურივთა შეწყალებასა და სამართლისა მიფენასა. ამას შინა იშუებდეს და იხარებდეს სამეფონი მისნი; უამ გარდავიდიან აფხაზეთს და განაგნიან საქმენი მანდაურნი და მოინადირიან კეთილი იგი სანადირო – გეგუთი და აჯამეთი. მერმე გარდმოვიდიან ქართლს, სომხითს, მერმე დადგიან დუნს. მოვიდიან ხარაჯითა განძელნი და აღმართქალაქნი. გაზაფხულ აღმოვლიან სომხითი, მოიღიან ხარაჯა ნახჭენელთა და წარვიდიან კოლას თავსა არტანისასა | და მუნით მოიღიან ხარაჯა კარნუ ქალაქით და ეზინკით და სხვათა გარემოსთა ქალაქთა.

ხოლო წარმოვთქუათ ესეცა, რამეთუ ოცდამესამედ, გინათუ მეოთხედ აღმავლობასა მეფობისა მისისა წელიწადსა იკითხა საქმე კარისა. რამეთუ მრავლით უამითგან ჰბრძოდეს სარგის თმოგუელი, შალვა თორელი და მესხნი, გარნა ვერარად ღონე ქნეს აღებისა, რამეთუ ზამთრის მკსინვარებისაგან და სიცივისა უღონო იყვნეს მოდგომად. ხოლო უამსა ყინვისასა წყლისაგან გაყინულისა ვერ შეუძლებდეს ბრძოლად; გარე-შემოუხუნეს ყოველნი ციხენი და სოფელნი, და იგი მხოლო მარტო ჰქონდათ სპარსთა. ამისთვის განიზრახა კეთილი[თ]ა გონებითა და წარავლინა დავით ზემოთ ლაშქრითა; წაატანა ზაქარია და ივანე და უბრძანა, რათა დადგენ მუნ და ძლიერად ეომონ. და ხანგრძლად იქმნა ესე, და თუთ თამარ დადგა ჯავახეთს და მუნ მოელოდა ამბავსა მათსა.

ხოლო იგინი მივიდეს და ებრძოლნეს უკუე შეკრულსა მას ღობესა წყლისათვის; და მრავალთა შინა დღეთა განტეხეს ადგილი იგი. და გამოიცალა წყალი და მის თანა უმრავლესნი მოქალაქენიცა. ხოლო დაშოობილთა მათ ითხოეს დავითისგან, რათა თუთ თამარ მივიდეს და მას მიენდვნენ; რამეთუ ეშინოდათ სიტყუათა მათთვის გინებისათა, რომელთა ციხით გამო იტყოდეს პირველ.

მაშინ მოაქსენეს ესე ყოველი თამარს. ხოლო იგი მივიდა; და მოიხუნეს ციხოვანთა მათ კლიტენი წინაშე ძისა მისისა გიორგისა და მერმე თამარის წინაშე და ითხოვდეს

15 მრავლითა c. 16 სარგიზ c. 20 კეთილისა c. 23 მივიდნეს c.

* „ესრეთ დღითი-დღე ... გარემოსთა ქალაქის“ (c285r7-285v2, შდრ. ბრ., 326,3-10) არ არის დაბეჭდილი ივ ჯავახიშვილის გამოცემაში (ნ. 31,40-32,1). ს. ყაუხხიშვილი მიუთითებს, რომ აღნიშნული მონაკვეთი „თამარის ცხოვრების“ ვახტანგისეულ რედაქციაში „ისტ. და აზმათა“ ტექსტიდან არის ჩართული (ქც-ბა II, 143, შნშ. 2) შესაბამისი მონაკვეთის მითითებით. „ისტ. და აზმათა“ ტექსტისათვის ნ. კ. კეკელიძე 129,7-22; ქც-ბა I, 99,13-100,2; წინამდ. გამ., 467,20-468,6.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

მშკდობასა და ფიცსა, რათა არა განსცეს კარი, ვითარ ანისი და დვინი, არამედ სამეფოდ
დაიმჭიროს. ამისთვის მისცა სიტყუა მტკიცე და უბრძანა ძესა თჯსა გიორგის, რათა
შევიდეს და თჯო მოითუალოს ქალაქი და ციხე*, რომელი-ესე ესრეთ იქმნა. და ესე [ერთი]
ქალაქი და ციხე თჯსად დაიმჭირა მათ ყოველთაგან, რომელნი აიხუნა ზორაკერტით
c286v რახსამდის, გაგით განძამდის და ჯავახეთით | სპერამდის.

5

და ვისცა ათჩუდმეტსა წელიწადსა შინა ესე საქმენი თამარისგან გემცრებიან და მისთა
ლაშქართაგან, წელიწდისა ერთისა დღეთა თუ ვითარ შეუძლო ყოველთა მათ გარეთა,
აღმართ ოდენ შეხედენ, რომელნი ჰქონან ციხენი მკარგ[რ]ძელთა ოდენ სახლთა, ზემოთ და
ქუემოთ.

ხოლო ამა სიხარულსა** შეუდგა მწუხარება, რამეთუ მიცვალა სოსლან დავით, კაცი აღსავსე ყოვლითა
10 კეთილთა, და სხუთა ყოვლითა საღმრთოთა და საკაცობოთა შესახდავითა განშუებული, ხოლო წყობათა და
ომსა შინა მენე, უხუ და მდაბალი და სიკეთეაღმატებული. და დაუტევნა ორნი ძენი: ყრმა ვიდრემე
ლაშა-გიორგი, ხოლო ასული რუსუდან. და იტირეს და იტყებეს და დაუტევეს მწუხარება ყოველსა
მკადროვანსა.

15 მათ უკუე უამთა, არა მცირედსა უამსა, მშკდობა იყო ყოველგან. და მეფე იყო გეგუთს, რამეთუ იყო წმიდანი მარხვანი; მკარგ[რ]ძელნი ორნივე მეფეს წინაშე იყვნეს. და ვითარ ცნა არდაგველის
სულტანმან, აღმრა მტერობა ქრისტიანეთა ზედა, მოუწოდა სპათა თჯსთა და წარმოემართა;
უწყოდა მკარგ[რ]ძელთა შინა-უყოფლობა; წარმოვიდა და აღმოვლო რაქსის პირი, გზა-გზა არავის
ავნო და უგრძნობელად მოვიდა და მოიწია ანისის ქალაქის სიახლესა; და დიდსა შაბათსა მწუხრი
მო-რე-ეახლა ქალაქსა. და ვითარ ცისკარი მოეახლა და ჰკრეს ძელსა და განახუნეს კარნი ქალაქისანი,
20 მყის მიეტევნეს კარსა ქალაქისასა, შეუტევეს ცხენი, და ვერდარა მოასწრეს კარნი, და შევიდეს
ქალაქად. იწყეს კოცად და კლვად და ტყუეობად. უმრავლესი ერი იყო ეკლესიათა შინა, ვითარ შეჰგავს
ქრისტეანეთა სჯულსა. რომელიმე შეივლტოდა დარანოა[ნ]თა შინა და მუნ გამაგრდიან, და რომელიმე
ქუაბოანთა შინა, რომელსა ქარტუნობით უწოდდეს. არამედ არა განერა, ანუ ციხესა ანუ ქარტუნსა შინა,
c287v რომელსა შინა არა შევიდა, რამეთუ გარეშემო სამგნით ქარაფი | იყო კლდოვანი და ქუაბოვანი. 25

ესრეთ კელთ იგდეს რა ქალაქი ყოველი, ერთი ბევრი და ორი ათასი კაცი ეკლესიათა
შინა, ვითარცა ცხოვარი, დაკლეს, თჯიერ მისი, რომელი უბანთა და ფოლორცთა შინა
მოიკლა. ესოდენ მძნვარედ მოაოკრეს ანისი, და სავსენი ტყუთა და ალაფითა ურიცხუთა წარვიდეს და
მიიწივნეს სახლად თჯსად.

3 ესე ერთი] ესე ვითარი c, ესე ერთი ბრ., ყაუხჩ. ესევ ერთი ჯავ. 16 არდავლეთის c. 19 მო-რა-ეახლა c.
23 დარანოათა c.

* ამის შემდეგ ამოშლილია სიტყვა „თვისად“ c.

** „ხოლო ამა სიხარულსა ... მიერ მათისა“ (c286v7-297v11, შდრ. ბრ., 326,31-333,23) ივ. ჯავახიშვილის
გამოცემაში გამოტოვებულია უკომენტაროდ (32,27). ეს მონაკვეთი არ არის არც ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში;
მითითუბულია (ქც ბა II, 144, შნშ. 1), რომ იგი აღებულია „ისტორიათა და აზმათაგან“. შესაბამისი ტექსტი:
პ. კეკელიძე, 129,22-139,9; ქც ბა II, 100,3-112,7; წინამდ. გამ., 468,7-479,10.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

ხოლო ესე ანისის მოოქრების ამბავი ახალკურიაკესა დღესა აცნობეს მეფესა თამარს გეგუთს. სცნეს რა ამირსპასალარმან ზაქარიამ და მსახურთუხუცესმან ივანემ, დიდად დამბიძენ და მწუხარებამან მოიცვნა; და გული მათი ცეცხლებრ ენთებოდა და რამცა ყვეს, არა უწყოდეს; ხოლო მეფე და ყოველნი სპანი მისნი, მწუხარებითა და გულისწყორომითა მოცულნი, სპარსთა მიმართ ბრძოლისა ყოფად აღეგზნეს.

მაშინ მკარგ[რ]ძელთა პრქუეს მეფესა: „მოიწია ბოროტი ჩუენ ზედა გარდასვლითა მცნებათა ღმრთისათა; რომელ ესეოდენი სული ქრისტიანე მოისრა ცუდრჯულთა სარკინოზთა მიერ ცოდვათა ჩუენთათჲს. არამედ ვესავ წყალობასა ღმრთისასა და პატიოსანსა ჯუარსა, რათა არა მისცნეს მოსავნი ჯუარისანი სრულიადსა წარწყმედასა, არამედ ჩუენცა შური-ვაგოთ და ნაცვლისა ქმნად განვემზადნეთ, და სიცრუე მათი მათდავე მიექცეს. შენ, მეფეო, ამცენ სპათა შენთა, რათა მზა იყვნენ არდაველის სულტანსა ზედა წარსვლად; პირველად წარვიდეთ ანისს და, ვინ სადა ვპოოთ სპარსთაგანი, მოვინადიროთ. და რათა არა ცნან, მცირედითა ლაშქრითა წარვიდეთ. უკეთუ დიდნი წარვალთ, სცნობენ და სიმაგრეთა შევლენ; არამედ მცირითა ლაშქრითა შემეწიე. რაჟამს შეგინებული მარხვა შევიდეს, მზამცა არიან, რაჟამს ჩუენ მოგახსენოთ“.¹¹ ხოლო სთნდა მეფესა თქმული მათი. და უბ[რ]ძანა სპათა თჲსთა, რათა მზა იყვნენ.

და მკარგ[რ]ძელნი წარმოვიდეს ანისს და იწყეს კაზმად. და მოეახლა ბილწისა სჯულისა მათისა მარხვა; | წარმოვლინეს წინაშე მეფისა კაცი ლაშქრისა მთხოველი. მაშინ უბრძანა მესხთა, თორელთა, თმოგუელთა, ჰერ-კახთა, სომხითართა; ხოლო ქართველნი არა წარატანა, რათა არა აგრძნან არდაველს მყოფთა. შეკრბეს ანის[ს] და წარემართნეს არდაველს. გარდავლეს გელაქუნი და ჩავლეს ისპიანი, გავიდეს ხუდაფრინის კიდსა და მიმართეს არდაველს. ესრეთ მოუწონეს ჟამი, რომელ აიდი განთენდებოდა, – რომელ არს აღვსება მათი, – და მას ლამესა გარე-მოადგეს არდაველს. ხოლო ვითარ კმა-ყო ქადაგმან ბილწისა ქადაგებისა მათისამან და გაკშირდა მუყრთა ყივილი, ყოვლგნით ცხენი შემოუტევეს მკარგ[რ]ძელთა; და უომრად მელთ იგდეს სრულობით ქალაქი იგი და სულტანი და ცოლნი და შვილნი მისნი და ყოველი სიმდიდრე სულტნისა და ქალაქისა. ესრეთ აღივსნეს სიმდიდრითა აურაცხელითა, თუალითა, მარგალიტითა, ოქროთა და ვეცხლითა, ჭურჭლითა ოქროსა და ვეცხლისათა, | შესამოსლითა და საფენლითა და ყოვლითა სიმდიდრითა ეგოდენ გამდიდრებულისა ქალაქისა, რომელ მოთხრობა შეუძლებელ არს. აღივსნეს ცხენითა, ჯორითა და აქლემითა, და საქონელი მათი თჲთ მათთავე საქედართა აღკიდეს და ესრეთ წარმოემართნეს. ხოლო სულტანი არდაველისა მოკლეს, და ცოლნი და შვილნი მისნი ტყეედ წარმოიყვანეს; და ათორმეტი ათასი კაცი რჩეული მიძგითთა შინა მათთა დაკლეს, ვითარ-იგი მათ ყვეს ანისისა ეკლესიასა შინა; სხუა უმრავლესი ერი მოკლეს და სხუა ტყეუ-ყვეს. აღმოიარეს იგივე გზად და ესეთი ძლევაშემოსილნი მიიწივნეს ანისს და დიდად ნუგეშინის-იცეს. და ესრეთ მოიწივნეს წინაშე მეფეთ-მეფისა და დედოფალთ-დედოფლისა თამარისა; მოილეს ძღუენი და

11 ანის c. 14 უბძანა c. 16 მკარგძელნი c. ანის c. მოიახლა c. 18 მრ-კახთა c. 19 ანის c.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

არმალანი, აღავსნეს მეფე და ყოველნი წინაშე მისსა მყოფნი. უამსა მას კოლას დგა მეფე; აღივს[ნეს] 5
c289v ყოველნი სამეფონი ამისნი სიძლიდრითა | აურაცხელითა, ოქროთა, ვეცხლითა და სხუთა ყოველითა სიმდიდრითა, რომელიცა მოიღეს ზაქარია და ივნე. რომლისათვსცა დიდად მადრიელმან მეფემან უბოძა მრავალნი ციხენი და ქალაქი და ქუეყანი. ესრეთ მაღიდებელნი ღმრთისანი იშუებდეს და იხარებდეს და ნებირად იყოფოდეს; და მოუდიოდა გარეშემოთა მყოფთა მეფეთაგან ზარაჯა და ძღუენი ურიცხ. 10

ხოლო სხუასა უამსა მოვიდეს მეფის წინაშე მქარგ[რ]ძელნი, ზაქარია სპასალარი და მსახურთუხუცესი ივანე და ვარამ გაგელი, და მოახსენეს: „ძლიერო კელმწიფეო და შარავანდედთა შორის უმეტეს აღმობრწყინვებულო! იხილე და განიცადე სამეფო თქუენი და სცან სიმწენე და სიქველე სპათა შენთა; გულისხმა-ყავ, რამეთუ მრავალნი ახოვნნი, მქნენი და ქველნი იპობიან სპათა შენთა შორის, რამეთუ არავინ არს წინააღმდგომი მათი. აწ ბ[რ]ძანოს მეფობამა თქუენმან, რათა არა ცუდათ 15
c290r გაუქმოთ სპანი თქუენნი და დავიწყებასა მიეცეს სიმწენე მათი, არამედ აღვამპედროთ ერაყს, რომ-გუარსა ზედა, რომელ არს ხუარასანი, რათა ცნან ყოველთა სპათა აღმოსავლეთისათა ძალი და სიმწენე ჩუენი. აწ უბ[რ]ძანე სპათა საქართველოსათა, რათა მზა იყვნენ ლაშქრობად ხუარასანს. დაღათუ არავინ ქართველთაგანი მიწევნულ არს მუნ ხუარასანს და ერაყს, არამედ ბ[რ]ძანე, რათა ნიკოფსით დარუბანდამდის აღიჭურონ და მზა იყვნენ!“ 15

და ვითარ ესმნეს თქმულნი ესე მქარგ[რ]ძელთანი მეფესა, მოუწოდა ყოველთა წარჩინებულთა ამის სამეფოსათა, ამერთა და იმერთა, აუწყა თქმული მათი. ხოლო ვითარ ესმა ლაშქრად წუევა მქარგ[რ]ძელთაგან, სთნდა ყოველთა მათ და დაასკუნეს ლაშქრობა და იწყეს კაზმად. 20

და ვითარცა მოიწია არე სთულისა, მოვიდეს ტფილის[ს] მეფისა წინაშე. და განიხილნა რა სპანი თვსნი, მ[ო]ეწონა აბჯართა განწყობილება და ცხენკეთილობა მათი, სიდიდე და სიმწენე სპათა მისთა და შურითა სპარსთათა აღსავსეობა. და მოილო დროშა | სკანად კმარებული, გორგასლიანი და დავითიანი, და შევედრა მასვე ვარძიისა ღმრთისმშობელსა, დროშა და ლაშქარი დაულოცა და წარავლინა სპარსეთს. მისცა დროშა ამირსპასალარს ზაქარიას, და წარემართნეს სპარსეთად. 25
c290v

ჩავლეს პირი ნახჭევნისა და განვიდეს ჯულას და რაგსისა პირსა და შევლეს იწრო იგი კევი დარადუზისა და აღვიდეს მარანდსა. ხოლო მარანდელნი, ამისი მცნობელ[ნ]ი, შეივლტოდეს კლდეთა შინა. ხოლო ესენი მარანდს რა მივიდეს, არა პოეს კაცი, ეგონა მთასა მარანდისასა ყოფა სპათა ადარბადაგანისათა. ამისთვის და[ა]რჩიეს ხუთასი რჩეული მქედარი დიდებული და აზნაური, აჩინეს მქედართმთავრად თაყიადინ თმოგუელი. წარემართნეს და აღვლეს აღმართნი მარანდისანი და აღვიდეს ვაკესა, თავსა მას მარანდისასა და დადგეს მთასა მას ზედა; რამეთუ ესრეთ ემცნო ზაქარიას; რათა არავის ებრძოლონ მიღმართ, ვიღრემდის არა მივიდეს იგი. და თუ დიდი ლაშქარი ნახონ, აცნობონ ზაქარიას და რაცა რქუას, მათ ყონ იგი. 30
c291r

და დადგა ხუთასი კაცი წარჩინებული. ხოლო ვითარცა იხილეს მთით მარანდელთა, რომელნი შელტოლვილ იყვნეს დირღალთა და კლდეთა შინა მაღალთა, რომელ არს ზედა კერძო მთასა მარანდი-

1 მყოფნი + რამეთუ c. აღივსო c. 19 ტფილის c. 20 მეწონა c. 25 მცნობელი c. 26 მარადნისასა c.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

სასა, უმაღლესი სხუათა მთათა, სავსე ქვითა და კლდითა, იხილეს მცირე ლაშქარი და აღიჭურნეს. მოუკედეს ზარითა და ამბოხებითა მარანდელნი, რამეთუ საწუნელ უჩნდეს ქართველნი სიმცროთა მათთათჯ. ხოლო ესენი მიეტევნეს ესოდენ ძლიერად და აოტეს, რომელ მცირედნი განერნეს; და უმრავლესი მოკლეს და სხუათა დევნა-უყვეს გრძლად.

მაშინ აღვიდეს უმრავლესიცა იგი ლაშქარი ქართველთა და იხილეს ნაომარი ადგილი მკუდრითა 5
კაცითა და ცხენითა სავსე; და ქართველი კაცი არცა ერთი იპოებოდა, და ესეოდენი ძლევა მისცემოდათ
ღმრთისაგან, რომელ ხუთასი შები ხუთასს კაცსა და ცხენსა ზედა ესუა. ხოლო ესე რაც იხილეს,
c291v განკურდეს და ქართველისა კაცისა ვერ-პონა უკურდათ. ამისთჯ უღონოქმნილი და მწუხარე ზაქარია
იგონებდა და არა უწყოდა, რამცა ყო. ვითარცა მცირედი ხანი დაეყოვნათ, გამოჩნდეს დევნისაგან
შემოქცეულნი ლაშქარნი. იხილა რა ზაქარია, დიდად გამხიარულდა და მადლობამ შეწირა ღმრთისა,
რომელ არცა ერთი კაცი ქართველი მომკუდარ იყო; და ესეთი ძლევა მისცემოდათ ღმრთისაგან. 10

ხოლო დაღათუ ესრეთ გამარჯუებოდათ, გარნა ყოვლადვე აბრალებდეს თაყიადინს და უმეტეს
ზაქარია მქისედ ეტყოდა ამბის უცნობელად შებმისათჯ.

და ესრეთ განმხიარულებულნი და მმადლობელნი ღმრთისანი გამარჯუებისათჯ წარმოემართნეს
და მომართეს ქალაქსა თავრეულისასა და გარდავლეს მთა დევსოფნად წოდებული. და ვითარ ესმა 15
თავრეულის მყოფთა მისვლა ქართველთა ლაშქართა, ამისთჯ განკრთეს და ძრწოლამან შეიპყრნა¹ ყოველნი
მკუდრნი თავრეულისანი, ხოჯანი და ყოველნი წარჩინებულნი და მიმდგომნი თავრეულის ქალაქისანი. მაშინ
c292t განიზრახეს, რათა ზავისა მიცემითა და ძლუნითა და შევრდომითა და ზენარისა თხოვნითა დაამშკდონ
პირნი ქართველთა სპათანი. წარმოავლინეს მოციქული და ითხოვეს მშკდობა, არა-მოოკრებად ქალაქისა
მათისა. აღუთქუეს ძლუნი ურიცხვ: ოქრო, ვეცხლი, თუალი პატიოსანნი და მარგალიტნი ძკრფასისანი. 20
განკურდეს ყოველნი წარჩინებულნი ქართველთანი, ზაქარია და ივანე მკარგ[რ]მელნი; აღუთქუეს მშკდობამ
და უგნებელად განვლა ქუეყნისა მათისა, მოიმტკიცეს ფიცისა მიერ. და მოვიდეს ყადნი, ხოჯანი და
ყოველნი თავადნი თავრეულისანი და მოიღეს ოქრო, ვეცხლი, ლარი, თუალი მარგალიტი, შესამოსელნი,
ცხენი, ჯორი და აქლემი და საზრდელი კმა-საყოფული ლაშქართათჯ. აღავსნეს დიდი და მცირენი და
დაუდგინეს ქალაქსა მცველნი. და წარვიდეს მუნით და განვლეს ადარბადაგანი და მიმართეს მიანას. და 25
c292v ცნა მელიქმან მიანისამან მისვლა ქართველთა | და ვითარცა თავრეულთა ქმნეს, მანცა ითხოვა მშკდობა;
და აღუთქუეს მიცემად ურიცხვ საქონელი. უსმინა ზაქარიამ და მოიყვანეს მშკდობის-ყოფად; და მოიღო
მანცა ოქრო და ვეცხლი და ქვანი ძკრფასისანი. და აღივსნეს მუნცა ყოვლითა სიმდიდრითა. და
დაუტევეს მცველნი და წარვიდეს მშკდობით და მიიწიგნეს მცირესა ქალაქსა ზანგანს, და იყო აღიზის
ზღუდით განმაგრებული. ხოლო ქალაქი ძლიერად განამაგრეს და იწყეს ფიცხლად ბრძოლად. ვითარ
განგრძელდა ომი, განიყვეს თემთა და თემთა ზღუდე ქალაქისა, რათა შესთხარონ. მაშინ იწყეს თხრად
ზღუდეთა: პირველად მარჯუენესა მკარსა მესხთა შექურიტეს და უწინ შევიდეს ქალაქსა შინა, და 30

22 უნგებელად c. 24 საზრდელნი c.

¹ ფსალმ. 47,7.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

რომელნიცა დახუდეს შიგნით მეომარნი, იწყეს ქოცად და სრვად. აღიგვნეს მესხნი ურიცხუთა საქონლითა; და მერმე შემოუკურიტნეს ყოველგრით, წარმოტყუენეს და აღიგვნეს საქონლითა; და მცირედ განისუენეს და მერმე ამჯედრდეს და წარემართნეს ხუარასნით და მწუხრსა მივიდეს მცირესა სოფელ-ქალაქსა მუსულმანსა, იგიცა მოტყუენეს და მცირედ განისუენეს.

და მერმე წარვიდეს ქალაქსა ხორასნისასა; და ყაზმინს რამ მიიწივნეს, აიყარნეს და ვერ წინა-
c293r აღუდგეს ყაზმინელნი და ივლტოდეს მთად. მოარბიეს იგიცა და აღიგვნეს საქონლითა. და აღკიდეს საქონელი მათი მათსავე საკედართა. კაცთა არამ ავნებდეს, არამედ ტყუედ წარმოიყვანდეს კაცთა და მცირეთა ვაჟთა. და წარემართნეს მთად ლტოლვილთა მიმართ და მიეწივნეს. აღივსნეს მუნცა ოქროთა და ვეცხლითა და ცოლთა მათთა სამკაულითა. და უშინაგანეს რომელგუარსა მიმართ მიიწინეს, რომელ
არს ხორასანი.

რაღა გრძელ სიტყუა! ვითარ მიიწინეს ვიდრე ქალაქად გურგანისად და მოაკრეს ქუეყანა იგი და ვერდარა ძალ-ედვა წიაღსვლა ალაფისაგან, შემოიქცეს გამარჯუებულნი და ძლევაშემოსილნი ქართველნი. რამეთუ აქამომდე არავინ ქართველთა ნათესავი მიწევნულ იყო ლაშქრად, არა მეფე, არცა მთავარი, და c293v ვერგინ წინა-აღუდგა სპარსეთს შესვლასა | მათსა, ვერ ხუარასნისა სულტანი, ვერცა ერაყისა და ვერ რომელი თემი სხუად.

ესრეთ უზომოთა და ურიცხუთა სიმდიდრითა აღვსებულნი და განმდიდრებულნი შემოიქცეს და მოვიდეს კერძოთა ერაყისათა. და ვითარ გურგანის ქუეყანისა ამბავი, ქართველთა მიერ ქმნილი, უცნაურქმნილ იყო ყოველთა მიერ და ერაყის სულტნის მოსრვა, კაცი ვინმე მისრულ იყო მიანას სულტანსა თანა, ესევითარი ტყუილი ეთქეა, ვითარმედ: „მოვიდა თკთ დიდი სულტანი და გილანელ[ნ]ი, სულტანი ხუარასნისა და ერაყის სულტანი, და გილანელთ ყოვლგნით გზა შეუკრესო ქართველთა და მოსრნეს, რომელ არცა ერთი კაცი ქართველთაგანი განერაო ეგოდენისა სიმრავლისაგან, არცა მთხრობ[ე]ლი მივა საქართველოსაო“.

ხოლო ესე რამ ესმა მელიქსა მიანისასა და მიანელთა, დიდათ განიხარეს; და ქართველთაგან დატევებულნი მცველნი ქალაქისანი დაკოცნეს და ძელსა ზედა ჩამოჰკიდნეს. გარნა ერთი კაცი ქართველი დაიმაღა მცველთა მათგან ქალაქსა შინა. და ვითარცა მოვიდეს ქართველნი ძლევაშემოსილნი და განმდიდრებულნი მიანას, წინა-გაეგება სულტანი მიანისა დიდითა ძლუნითა, ხოლო ეგონა დაფარვა ნაქმრისა მათისა. იხილნა რამ ზაქარია, იკითხ[ნ]ა მცველნი მათგან დატევებულნი; ხოლო მათ რქუეს, ვითარმედ: „თავრეუს წარვიდეს მუნ დატევებულთა მცველთა თანა“. მაშინ მოვიდა დამალული იგი კაცი და აუწყა ნაქმარი მიანელთა: მცველთა მოწყუება, ტყავის გაპდა და ძელსა ზედა დაკიდება; და შესწამა პირის-პირ მელიქსა, და იგინი იდგეს უსიტყუ[ე]ლნი.

და ვითარ ესმა ესე ზაქარიას და ივანეს, დიდად განმწარდეს და ძნელად აღუჩნდ[ა] ესე. შეიძყრეს მელიქი და ყოველნი სახლეულნი და თკსნი მისნი, და ყოველნი სიკუდიდ დასაჯნეს თკთ იგი და შვილნი მისნი, ტყავები დაქადეს და ძელსა ზედა ჩამოჰკიდნეს; და ქალაქი მოაკრეს, მოწუეს, და ტყუე ყვეს; ხოლო სიმდიდრე რომელ წარმოიდეს, შეუძლებელ არს | აღრიცხვა მათი.

18 მოსვრა c. 19 გილანელი c. 22 დიდათ] ასეა c. 24 მაჯგან c. 30 აღუჩნდეს c.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

ესრეთ მომართეს გზასა, რომელ აღმოევლოთ ადარბადაგნით, მოვიდეს და მოეგებნეს პირველად უქანით და მერმე თავრეულები მითვე ძღუნითა, და მოართუეს სიმდიდრე აურაცხელი, რომლითა აღივსნეს სრულიად სამეფონი, და თუთ მეფეთ-მეფისა თამარისთვის წარმოგზავნეს თუალნი დიდფასისანი, ძურად საპოვნელნი, და ჭურჭელნი უცხონი. და დაუტევნეს მშკდობით მყოფნი ადარბადაგანისანი და გამოვლეს რაკისი, და ამოვლეს პირი ნახჭევნისა და მოვიდეს ტფილის მეფისა წინაშე. მხიარულ იქმნა 5 მეფე, მმადლობელი ღმრთისა და მხიარულითა პირითა გაეგება, ზეიმითა და დიდებითა. იყო ქმა ბუკთა და დუმბულთა, რომელ არცა ძუელ ოდესმე ქმნილ იყო ესევითარი გამარჯუება არცა მეფეთაგან, არცა მთავართაგან.

შევიდეს ისანთა და დაჯდა მეფე ტახტსა ზედა სამეუფოსა. შეუძლუა ამირსპასალარი და შევიდეს 10 c295r თავადნი და დასხდეს წესისაებრ. და მოიდეს არმალანი ურიცხვ და დადვეს მეფისა წინაშე. | განკურდა მეფე, რომელ არავის ქართველთაგანსა ენახნეს ეზომნი სიმდიდრენი, აურაცხელნი თუალნი და მარგალიტნი. ხოლო მეფე თამარ არა უმადლო იპოვა ღმრთისა მიმართ; აღასრულებდა ლიტანიობათა და ღამისთევათა, მრავალი განსცა ობოლთა და ქურივთა ზედა, და ეკლესიანი აღავს[ნა] სიმდიდრითა და ლაშქართა ზედა 15 განყო საჭურჭლე დიდი. იყო მადლობა ღმრთისა [მიმართ დაუცადებელი] ესევითარისა გამარჯუებისათვის [და] ყოველნი ადიდებდეს ღმერთისა.

მაშინ მოიწია მწუხარება დიდი, რამეთუ მიიცვალა ზაქარია ამირსპასალარი, მე სარგის ამირსპასალარისავე, კაცი დიდად გადიდებული და ყოვლითა სათნოებითა აღსავსე, რომელიცა იგლოვა მეფემან და ყოველმან კაცმან საქართველოსამან. რამეთუ არავინ მქნედ გამოჩენილ იყო მთავართა შორის ჟამთა ამათ, რამეთუ გუარისაგანცა მო-ვე-აქუნდა: რომელი იყო ნათესავი არტაქს[რ]ქსი 20 c296r* ქელგ[რ]ძელისა. და იყო სარწმუნოებით სომეხი, არამედ ყოველნი სათნოებანი | სა[ღმრთო]ნი და საკაცობონი აქუნდეს. და დაუტევა შვილი ერთი.

მაშინ მოუწოდა მეფემან ივანეს მსახურთუხუცესსა, მმასა ამის ზაქარიასსა, და ინება აღყვანება პატივსა მმისა მისისასა, და უბოძა ამირსპასალარობა. ხოლო ივანე, საქმისა ამისთვის განკურვებული, ეტყოდა მეფესა: „პატივი ესე, რომლითა პატივ-გიცემის ჩემდა, დიდად დიდებულ არს და მე უღირს ვარ. არამედ ამას გევედრები, რათა მმისა ჩემისა სახელსა არა აქსენებდე[ნ] ჩემ ზედა, რათა არა 25 მრცხუენეს ნაცვლად მისსა დგომად; არამედ ათაბაგობითა პატივ-მეც; რამეთუ საქართველოსა შინა არა არს ესე წესად თქუენ მეფეთა წინაშე ათაბაგობა. ამით განადიდე წყალობა შენი ჩემ ზედა, რათა

2 აურაცხელნი ც. 6 ზიემითა ც. 13 აღავსო ც. 14 მიმართ დაუცადებელი – ც. შდრ. ბრ. 332,13. 16 სარგიზ ც. 19 არტაქსესი ც. 20 საღმრთონი] კონიექტ. კეპ., ღმრთისანი ც. 25 აქსენებდეს ც.

* c295v-ს 11 სტრიქონზე განმეორებულია ტექსტი c288v-დან: „წარმოავლინეს წინაშე მეფისა ... მჯარგელთა და უორად ქელთ ...“ იგი ჯვარედინადა გადახაზული. ამას მოსდევს წითური მელნით დაწერილი სლავური ასოებით გამოყვანილი მინაწერი: Господи, помилуй нас. Господи Иисусе Христе, Боже нашъ помилуй нас. Князь (?) Герасим Давыдич писал сей книга. ესე წერილი რუსული ასო არს. მე ერაჯ ჭალაშვილს დამიწერია. ესე სწერია Я Герасим Давидыч писал сей книга Лесников.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

ახალსა უაღრესსა პატივსა ღირს-მყო და ათაბაგობად მიბოძო, ვითარცა წესი არს სულტანთა, რომელ
c296v მეფეთა გამზრდელთა და სულტანთა ათაბაგობით უქმობენ; ამით განადიდე წყალობა შენი ჩემ ზედა“.
მაშინ მეფემან უსმინა ვედრება მისი და უბობა ათაბაგობა, | რომელ არა ყოფილ იყო ქართველთა
მეფეთა წინაშე და არცა ვის ბოძებოდა. მსახურთუხუცესობა უბობა ვარამს, ზაქარია გაგელის ძესა,
კაცსა საპატიოსა და ლაშქრობათა შინა გამარჯუებულსა. ესრეთ იყვნიან მარადის მეფისა წინაშე. 5

ხოლო მეფე თამარ ზამთარ დუინს იყვის და ზაფხულ კოლას და ცელის ტბას, ზოგჯერ
გარდავიდის აფხაზეთს: გეგუთსა და ცხემს.

ხოლო მათ უპუე უამთა შინა იწყეს კაცთა მთეულთა განდგომად, ფხოელთა და დიდოთა. რამეთუ
დიდონი მშოგარსა და უხარშაგსა ჭამენ, და მრაგალნი მმანი ერთსა დედაქაცსა მიიყვანებენ ცოლად; და
რომელნიმე უჩინარსა რასამე ეშმაკსა თაყუანი-სცემენ და ზოგნი უნიშნოსა შავსა ძალლსა, და ამას 10
ესევითარსა ყოფენ. ხოლო ფხოელნი ჯუარის მსახურნი არიან და ქრისტიანობასა იჩემებენ. ამათ იწყეს
რბევად, კოცად და ტყუეობად, ცხადად და ღამით.

c297r მაშინ მეფემან თამარ მოუწოდა ათაბაგსა ივანეს და ყოველთა მთიულთა: დვალთა, ცხრაზმელთა,
მოკევეთა, ქადელთა, ცხავატელთა, ჭართალთა, და ერწო-თიანელთა, მისცა ივანე ათაბაგსა და წარავლინნა
მათ ზედა. ხოლო ივანემ გონიერად ყო: აღვიდა მთასა ქადისასა და წარვლო წუერი მთისა და წარდგა 15
მთასა ფხოელთასა და დიდოთასა, რომელი-ესე არავის ექმნა, არცა პირველ და არცა შემდგომად; ერთ
კერძო დაურჩა დურძუებითი და ერთ კერძო დიდოეთი და ფხოეთი.

ცნეს რამ მისვლა ათაბაგისა, მოვიდეს ძლუნითა მეფენი დურძუებითი, მოსცნეს ლაშქარ[ნ]ი და
დაუდგეს გუერდს. და იწყეს ზეიდამ ბრძოლა, რბევა და კლვა და ტყუეობად და დაწუვა; და
მოსწყვზეს ურიცხვ კაცი დიდო და ფხოელი, და დაყვ[ნ]ეს სამნი თუენი: ივნისი, ივლისი და აგვისტოსი. 20
c297v მაშინ შეიწრებულთა ათაბაგისაგან მოსცეს მძევლები, აღუთქუეს მსახურებად და ხარაჯა, და მისცეს
პირი სიმტკიცისა, ქმნეს ზავნი. და წარმოასხა მძევლები, და ესრეთ გამარჯუებულნი მოვიდეს წინაშე
მეფისა [და] რქეა: „ძლიერო მეფეო! იქმნა ბრძანება შენი, და მოვაოკრენ ურჩნი მეფობისა შენისანი
დიდოეთი და ფხოე[თ]ი“. ხოლო მეფემან დიდად დაიმადლა და უაღრესსა პატივსა აღიყვანა.

და იყო ყოველგან მშკდობად და წარმატებად, და დღითი-დღე შემატებად სამეფოთა 25
ღმრთივდაცულისა მეფისა თამარისათა; ხოლო სპანი მისნი განისუენებდენ ნადირობითა და ბურთაობითა.
და თკა თავადნი და წარჩინებულნი მარადის მეფესა წინაშე იყვნიან; იხარებდეს და აღივსებოდეს
ნიჭითა და საბოძვრითა მეფისა მიერ მათისა.

მხიარულად ამბისაგან მეტყუელი პირი აწ მწუხარებისა მიმართ მიიქცევის, რამეთუ
მეგულვების აწ წარმოთქმა ყოვლისა სოფლისა საგლოველისა ამბისა. 30

4 ზაქარიას c. 17 დურძუებითი] + და ფხოელი c. და ფხოეთი] – c. 18 ლაშქარი c. 20 დაყვეს c. 21 მძევლებ c.
24 ფხოელი c. უაღრესა c. 25 სამეფოსა c.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

რამეთუ* ვითარ დიდისა კოსტანტინეს ძმისწულისა ივბიმიანოსისათვს წერილ არს, რომელ რქეა
c298r ანგელოზმან მონაზონსა ვისმე, რომელი იგლოვდა სიკუდილისათვს ივბიმიანოსისა, ვითარმედ: „რასა
დააკლო ღმერთმან ქრისტიანეთა ესევითარი მეფე, რომელსა ანგელოზმან დაადგა გურგუნი სახილველად
ყოველთა?“ და ეტყოდა ანგელოზი: „რამ არს, ბერო, რასა გამოეძიებ შენ მსჯავრთა ღმრთისათა? აწ
გიბრძანებს: დასცხერ გამოძიებისაგან მაგის ბოროტისა! არა უწყი, რომელ აღმოსავლეთით ვიდრე
დასავლეთამდე, უკეთუ მართლმადიდებელი იყოს, არცა იგი ღირს იყო მეფობასა ივბიმიანოსისა, არა
თუმცა საბერძნეთი ოდენ!“ ეგრეთვე აწცა იქმნა ამის დიდისა მეფისა საქმე: არა თუ ოდენ საქართველო,
არამედ არცა თუ ოდენ ყოველი ჭუეფანა ღირს იყო მეფობასა თამარისასა.

ნაჭარმაგევს გარდმოდგა მეფე თამარ და მის წინაშე იყვნეს ყოველნი დიდებულნი და
წარჩინებულნი. დაიურვნა და განაგნა საქმენი სამეფოსა თუსისანი, და უფროსლა ეკლესიათა
და მონასტერთანი. და მუნ დღომასა შინა გამოაჩნდა სენი რამე მომაოქრებელი ჩუენი,
c298v რომელი დღითი-დღე დამბიმდებოდა | მის ზედა; და დიდხან ფარვიდა, რათა არავინ
შეაწუხოს. გარნა ურგებელ იქმნა რამ ჭირი არა-მიმთუალველი კურნებისა, მაშინდა გა-
ნაცხადა, რამეთუ დედობრივმან უძლურებამან განგრძობილთა შინა მკედრობათა არა თავს-
იდვა შეუმოხუეველად მიშუება აგებულებისა.

და აქა საბრალობელ მიჩნს დიდად ერთგულნი იგი კაცნი, თუ ვითარ უგულებელს-ყვეს
ეგოდენი ტკივნეულობად მისი. რამეთუ წარმოიყვანეს კუბოთა ტფილის[ს], და შემდგომად
მცირედთა დღეთა ენებათ ჩუეულებისაებრ, რათა დასოს განვიდენ; ისწრაფდეს და მუნ
წარიყვანეს კუბოთავე და დიდად განძნელდა სენი იგი უწყალო, და კუალად წარმოიყვანეს
აგარათა ციხესა.

და უქმ იქმნა მის ზედა ყოველივე ბუნებათა გამომეძიებლობა მკურნალთა კელოვნე-
ბისა. ამისთუ იყვნეს თუთ მუნ და ყოველსა ადგილსა ლიტანიობანი და ღამისთევანი
c299r მიმდებნი; და ცრემლთა ღინებანი იხილვებოდეს მდიდართა და გლახაკთანი სწორებით. გარნა
განჩინება წინააღუდგომელი იყო, და დღემან | იწყო მ[ი]დრეკად და მზემან დასვლად და
ჰაერმან სხუად ფერად უფერულობა; და ცისკარსა დღისასა ზედა იწყეს შემოსად ბნელთა
ღრუბელთა: ღაწუთა მათ ვარდოვანთა იწყეს დაჭნობად, და თუალთა მათ, ტბაებრ მზისა
შემცხომელთა, სიმრუმედ მიმართეს. კელთა მათ, მსახურებისაგან გლახაკთასა არაოდეს
დაცხომილთა, იწყეს მოუძლურებად; და ფერქთა მათ, მარადის ღმრთისათვს მაშურალთა,
იწყეს შედრეკად; და ყოველნი ნიშნი ცხოვრებისანი სხუად და სხუად ფერად იხილვებოდეს.

17 ტფილის c. 24 მდრეკად c.

* „რამეთუ ვითარ ... თამარისსა“ (c297v14-c298r11, შდრ. ბრ., 333,24-334,3): არ არის ივ. ჯაგახიშვილისა და
ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემებში. პირველში ამ ჩანართის არსებობა სულ არ არის მინიშნებული (32,30-31);
ს. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს, რომ ეს თხრობა „ისტ. და აზმათა“ ტექსტის ეკუთვნის (ქცბა II, 144, შემ. 2).
შესაბამისი ტექსტისათვის 6. პ. კეპელიძე, 139,10-23; ქცბა II, 112,8-17; წინამდ. გამ., 479,11-19.

ზოგადმან უღონოებამან მოიცვნა ყოველნი და არა უწყოდეს, რამცა ყვეს. მთავარნი იცემდეს პირთა, გლახაკნი იტყებდეს თავთა,* და ყოველნი ნაცვლად მიუპყრობდეს თავთა თუ სთა და შვილთა თუ სთა ღმერთსა, და ითხოვდეს მის ზედა მომავალსა სიკუდილსა: „რათა მარტო ესე დარჩეს და ჩუენ ყოველნი მოგუსრენ“, – ამას ქმობდეს. და მოეცვათ სასუენე-
c299v ბელი პალატისა, რომელსა | აქუნდა ცხედარი უბადრუკებისა ჩუენისა; და ღონე თუმცა იყო, 5
ეცდებოდეს, რათა არა აუფლონ სიკუდილსა შემოსვლად. რა იყო, რომელი არა იხილვებოდა
მუნ, ანუ სავედრებელთაგანი გინა მწუხარებათა! გარნა მწოდებელი კართა ზედა დგა და
მბრძანებელისა წინააღმდეგომა შეუძლებელ იყო.

ბრძენმან ბრძნისა ნეტარება აქაცა მოიღო თამარ, რამეთუ შემოუწოდა ყოველთა 10
სამეფოსა თუ სისათა წინაშე მისესა, განიმტკიცა თავი თუ სი, და მწედ მჯდომარე ესრეთ
ეტყოდა: „ძმანო ჩემნო და შვილნო! მე ესერა მივიწოდები მსაჯულისაგან საშინელისა,
უსაშინელესისა უფროს მეფეთა ქუეყანისათა, რომელმან მიუხუნის სულნი მთავართანი.¹
c300r თქუენ ყოველნი თუ მოწამე ხართ, რამეთუ თავისა ჩემისა თანა მაქუნდა სიყუარული
თქუენი, და სარგებელისა და სათნოსა თქუენისა არა დავაკლე თუ თოულისაებრ არზანგისა,
ვიდრემდის განგებითა ღმრთისათა ვიყავ თქუენ ზედა მეფედ. აწ | მეცა წარვალ მამათა
ჩუენთა თანა გზასა ჩემგან უცხოსა, ბრძანებითა საშინელითა და განყოფითა საკურველითა.
გევედრები ყოველთა, რათა მარადის კეთილსა შინა იყვნეთ მაკსენებელ ჩემდა. აკა ესერა,
მკუდრად სახლისა ჩემისა დაგიტევებ რომელნი მომცნა ღმერთმან შვილნი ჩემნი, გიორგი
და რუსუდან. ეგენი მიიხუენით ჩემ წილ და მაგათ აღმოგივსონ დაკლებული ჩემი“.

შევედრნა ყოველთა და მიუთუალნა წინაშე ხატსა ქრისტესსა და ჯუარსა ცხოველს-
20 მყოფელისა. და მერმე უკანასკნელ ქმა აღმოუტევა, და ყოველთა მშედობა მისცა ესრეთ
მეტყუელმან: „ქრისტე, ღმერთო [ჩემო] მხოლოდ, დაუსრულებელო მეუფეო ცათა და
ქუეყანისაო! შენ შეგვედრებ სამეფოსა ამას, რომელი შენ მიერ მერწმუნა, და ერსა ამას,
პატიოსნითა სისხლითა შენითა მოსყიდულისა, და შვილთა ამათ ჩემთა, რომელნი შენ
მომცენ, და მერმე სულსა ჩემსა“.
25

c300v | მაშინ განვიდეს ყოველნი მწარედ მტირალნი. და თამარ დაიძინა ძილი იგი მართალთა
თუესა ინვარსა ი~ც.*² და აღივსო მზე ქართლისა, და საფლავმან სადიდებელად თუ სად
დაგუაჭირვა ცხოვრება მსოფლიო ყოველთა ქრისტიანეთა.

22 ჩემო – ც; ჩემო ბრ, [ჩემო] ჯავ. 27 აღივსო] აღესრულა ბრ, ჯავ.

* თავთა] + და ისხმოდიან თავთა ნაცარსა და მტუერსა. ათაბაგი და (ბრ., 334,23). იგივე სიტყვები განმეორე-
ბულია ჩანართის სახით ივ. ჯავახიშვილის გამოცემაში (33,16). ს. ყაუხჩიშვილი მიუთითებს, რომ ეს ექსცერპტი
„ისტ. და აზმათა“ ტექსტიდანაა (ქცბა II, 145, შნშ. 1). შდრ. კ. კეკელიძე, 139,28; ქცბა II, 113,2; წინამდ. გამ.,
479,22-23.

** სხვადასხვა ნუსხაში ამ თარიღს ქრონიკონები მოსდევს: უ~ია ან უ~ლ (ნ. ქცბა II, 146).

¹ ფსალმ. 75,13.

აქა რაღა ჯერ-არს თქუმა, გარნა ბავთის ღაღადი, ბნელი უნათლო და გლოვა უნუგეშინისცემო? რამეთუ ვინ იყო ნუგეშინისმცემელი, ოდეს მწუხარება ზოგადი იყო ყოველთათვე? სატუხელ იქმნა პირი ქუეყანისა, აღეპარსა ყოველთა თავისა თმანი მხოლოდ სახელისა ოდენ მქონებელთა. კმასა თანა ვაებისასა ქუესკნელნიცა შეიძრნეს,¹ ყოველნი ფლასითა [შეიმოსნეს]. ესრეთ გუანდა, დაღათუ ჩუენ თანა იგლოვს ცა და ყოველი სოფელი.

მაშინ უკუე აღმოიყვანეს და მცირეთა შინა დღეთა მცხეთად დადვეს, და მერმე უკანასკნელ თკო მუნვე გელათს დაამკუდრეს თჯესა შინა სამარხოსა, დიდებად მუნ შინა დამკუდრებელთა პაპთა და მამათა მისთა, სახელოვანთა დიდთა მეფეთა თანა.*

c301r იცვალა** ფერი ქართველთა მხიარულებისა, რამეთუ განბიცნეს ბაგენი მათნი, რომელთა პირსა შინა პირველ სხუა არარა მოაქუნდა, ვითარ „თამარ“. რამეთუ სახლთა ზედა აკროსტიხორად თამარის შესხმათა დასწერდეს, ბეჭედთა და დანათა და არგანთა შეამკობდეს და ზედა თამარის ქებასა დასწერდეს. და ყოველთა პირნი ერთბამად მზა იყვნეს, რათა ღირსი რამე თამარის საქებლობისა სიტყუა აღმოთქუან: ყრმანი მემროწლენი განპებასა შინა ორნატთასა თამარის ქებათა მელექსეობდიან; ერაყს მყოფნი მეებნენი გინა მეჩანგენი 15 თამარის შესხმათა მუსიკელობდიან; ფრანგნი და ბერძენნი ზღუასა შინა მყოფნი მენავენი ნიავკეთილობათა შინ[ა] თამარის ქებათა იტყოდიან. ესრეთ ყოველი სოფელი სავსე იყო მისმიერითა ქებითა, და ყოველი ენა ადიდებდა, რომელსაცა ოდენ სახელი მისი ასმიოდეს.

c301v | ხოლო საქმეთა მისთათვეს რადღა საკმარ არს თქმად? რამეთუ კიდით კიდედმდე განისმნეს, ვითარცა თკო მოწამე არს ყოველი ჩუენ მიერ ხილული.

სიტყუსაებრ ბრძნისა, არა უცომელობა მგონიეს ძალისა უზეშთაესა მეცადინობა; რამეთუ დაწყება და აღსასრული ამის კელყოფისა სრულებით [ესრეთ] ჩანს, [ვითარცა] სიმძიმესა და პატიოსნებასა თანა ოქროსასა ქარქუეტისა ნამუსრევი. რამეთუ ვინ რა წარმოთქუას ღირსი ამისთვეს, გინა რად ვინ პირველ აქოს, ანუ რომელი უკანასკნელ?

2 იყოს¹ c. 3 ყოველთა + თავისა დიდებისა თანა ბრ., ჯავ. ეს სიტყვები (თავისა დიდებისა თანა) ვარიანტებშია მითითებული (ქც~ბ II, 146). ომანიცა ბრ., ყაუხჩ., თმანიცა ჯავ. 5 შეიმოსნეს კონიექტ. ჯავ იგლოვსცა c, იგლოვს ცა, იგლოვდეს ცა ბრ., იგლოვსცა და ჯავ. 12 ბეჭედთა + ზედა c. 17 ყოველნი c. 22 ესრეთ] – c, ესრეთ ბრ., ჯავ, ყაუხჩ. ვითარცა] – c, ვითარცა ბრ., ჯავ, ყაუხჩ.

* „თანა + და დაუტევა სამეფო თკისი ძესა თჯესა ღაშას“ (ბრ. 335,31). ეს სიტყვები, რომლებიც c-ში არ არის, დადასტურებულია ზოგ ხელნაწერში და მისდევს „ისტ. და აზმათა“ ტექსტს. ეს აღნიშნული აქვს ს. ყაუხჩი-შვილს (ქც~ბ II, 146, შემ. 2). შდრ. პ. კეკელიძე, 140,1; ქც~ბ II, 113,8; წინამდ. გამ., 480,3.

** თხზულების ბოლო ნაწილის ავტორობა („იცვალა ფერი ... დავიდუმოთ“ c301r2-305v10, შდრ. ბრ., 336,1-338,30) სადავოა. განსხვავებული აზრები ამ მონაცემთის შესაძლო ავტორის ვინობის შესახებ გამოიტქმული აქვს მრავალ სპეციალისტს. ნავარაუდევია, რომ ტექსტის ბოლო მონაცემთი თამარის მეორე ისტორიკოსს არ ეკუთვნის.

¹ ფსალმ. 76,17.

ბასილი ეზოსმოძღვარი

სიმდაბლე უზომო, სიმაღლე შეუსწორებელი, სიმშვდე საქებელი, სიმქისე ჯეროვანი, ლმო-
ბიერება მოწლე, მოწყალება თანალმობილი, უმანკოება უზაკუელი, სიწრფოება უსიცრუო,
სახიერება ზოგადი, სიუხუ აღუზუავებელი და – თავი ყოვლისა კეთილისა – შიში
ლმრთისა¹ და მსახურება მისი შეუორგულებელი; რომელი-ესე ყოველი ამან ესრეთ მოიგო,
ვითარ ვერცა ერთი სხუამან ვერვინ. და წამებს ამას ყოველი მახლობელი სამეფო გარეშემო 5
c302r ქართლისა, თუ რაოდენი დაგლახაკებულნი მეფენი განამდიდრნა, რაოდენთა მიმდლავრე-
ბულთა უკუნ სცა სამეფო თუსი, რაოდენი განდევნილნი სამეფოდ თუსად კუალად აგნა და
რაოდენი სიკუდილად დასჯილნი განათავისუფლნა. და ამისი მოწამე არს სახლი შარვანშე[ლთა] 10
და დარუბანდელთა, ლუნძთა, ოვსთა, ქაშაგთა, კარნუ-ქალაქელთა და ტრაპიზონელთა, რომელნი
თავისუფლებითსა ცხოვრებასა ამის მიერ იყვნეს და მტერთაგან უზრუნველობასა. 15

ხოლო სჯულთა მიმართ საღმრთოთა ვინ იყო ესრეთ მოშურნე, გრი სიმდაბლით
თავისა მომდრეკელ, რამეთუ თევდოსი დიდსაცა აღემატებოდა! ლოცვანი და ლამისთევანი,
რომელნი პალატსა შინა ამისსა აღესრულებოდეს, საეჭუელ მიჩნს მეუდაბნოეთაგანცა; 15
ხოლო მარხვისათუს რაღა ვთქჲა? რამეთუ წესი იყო მონაზონთა და მამხილებელ უდებთა
ერი პალატისა. 20

ეგრეთვე სიყუარულისათუს ხუცესთა და მონაზონთასა ნამეტნავ არს თქემად, რამეთუ
წესიერად ცხორებულნი კაცნი | მარადლე იყვნიან წინაშე მისსა, და მახლობელად სასუენებე-
ლისა მისცის მათ საყოფელი, და თუთ ზრდიდის საზრდელითა და ყოვლითა საქმრითა, რაცა
უნებნ. და უკეთუ მათგანი ვინმე იყვის უძლურ, თუთ მივალნ მოხილვად და ნუგეშინისცემად,
და თუთ განუმზადებნ ცხედარსა და სარეცელსა. 25

ხოლო გლახაკთათუს განეჩინნეს სარწმუნონი ზედამდგომელნი; და ყოვლისა სამეფოსა
მისისა შემოსავალნი, რაცა იყო შინათ და გარეთ, ყოვლისა ნაათალი გლახაკთა მიეცემოდა
დაუკლებელად ერთისა ქრთილისა მარცულამდეცა. და ამას ყოვლადვე არამ [ჰ]გონებდა
ქველისსაქმედ, მითუალულად წინაშე ღმრთისა; რამეთუ, რაუამს მოიცალის მარტოებით
ყოფად, მყის აღიღის სასოუელი გრი საკერავი, და ნაშრომსა მას თუსთა ქელთასა ხუცესთა
და გლახაკთა განუყოფნ თუსითა ქელითა. 25

ესრეთ წესითა, განმტკიცებულითა ლმრთისა სახიერისა სათნოებისათა, არა დაწყები-
სასა მიხედვიდა, არამედ აღსასრულისათა; და, ვითარცა მზე, სწორპატიობით ყოველთა ზედა
c303r განუტეობდა ნათელსა თუსთა შარავანდედთასა; ესრეთ წყალობითა ყოველთათა მოიზიდვიდა
წყალობად ლმერთსა, ესრეთ გამოიფრდიდა უამთაგან, ესრეთ განაძლიერებდა მეგობართა,
დაღათუ არარათ სიცრუით მოგებულითა და უსამართლოთა. 30

⁷ უქუნსცა] უკუნცა c. 12 დიდისაცა c. დიდსაცა ბრ. დიდ<ი>საცა ჯავ 24 მითუალვად ბრ., ჯავ., ყაუხჩ. 29
განუგანუტეობდა c. 30 ლ~თისა c. ჯავ. ღმრთისა ბრ., ღმრთისა ყაუხჩ.

¹ ფსალმ. 110,10.

არაოდეს მომედგრდა უამისაგან, არცა უდებ იქმნა ოდესცა განგებისათვის, არაოდეს აუქმა გონება მისდა რწმუნებულთა საქმეთათვის, არა დაუმძიმა კრომასა გონებისასა დამზიდველი რამე ჩუქუნებრივი; არცა სიმდაბლესა მირიდა, არცა სიმაღლესა განეყენა, არცა სიტყბოება უამიერი უმოთნო-ყო, არცა საშინელება შეურაცხ-ყო; ყოველი განზავა ყოვლითა, რათა სრულებით სრულისაგან წარმოაჩინოს თავსა შორის თვისეა.

უღაფრობა მაარსებელისა განუგმობელად დაიცვა, რათა მოქცევასა შინა სიმრგულისასა არარად ელმად და უცხოდ მიდრკეს, არცა გარდაყვეს სავსებელისა | დუღილსა შინა, არცა მოაკლდ[ეს] შთაზიდვასა შინა საბლისასა; არამედ მეტად დამდაბლებულმან გონიერისა გონებისაგან იყოვლისფერა გარემოდ, რათა მოქცევი თვისი მარტიობით იხილვოს გუარსა შინა ანაგისასა შეუყოფელად ვნებათა. ისურვებდა და სასურველ იყო, იწადებდა და საწადელ 10 იყო, იქებოდა და საქებელ იყო, [პ]ნატრიდეს და სანატრელ იყო; და არარად იყო სხუა კეთილი, რაცა-იგი არა იყო მის შორის.

ურჩნი თვისი დაამდაბლნა და მოყუარენი აღამაღლნა. არა იღუწიდა უმეზობლობასა, არცა შერთვიდა სახლსა სახლსა ზედა, არცა აგარაკსა აგარაკსა ზედა უცხოსა,¹ არამედ თვისი მამული ძუელი კმა-იყო, რათა არა უსამართლოდ ჰერონ და მიმხუეჭულად, ვინადგან სამართალმანცა ზენამან უბჭო მართალსა. არა შინებით უთქმიდა მეზობელთა, არამედ უფროსდა სცვიდა მაშინებელთაგან, და მათ საშინელ[პ]ყოფდა მტერთა ზედა. შორს განიოტა წურბლის მსგავსი ვერმაძლრისობა, ვინ არა გესლოვან [ყო] ნაყოფი, და არცა ბუგრიან ნაშრომი.

ბჭედ ჯდა შორის თავისა თუსისა და მეზობელთა მეფეთა, არა მიშუებად ბრძოლისა, არცა გარდადებად უღელსა მძლავრობისასა ურთიერთას, და სახედ თავსა თუსისა მისცემდა; და ამისთვის მათ ზედა მეორე სოლომონ იქმნა მეფეთა შორის; და არა ერთი საბელი^{2*} აღძრა სურვილად, არამედ ყოველნი, რომელთა ესმა სახელი მისი, ვინა დიდთა მეფეთა ცუდად შერაცხეს თუსი ბედეკეთილობა ვერ-ხილვისათვის მისისა. კნინლა და ყოველსა ზღუასა აღმოიწ-რედდა თუსად, ვითარცა ღრუბელი, ყოველთა ზედა მსხურებელი ტკბილთა წუმათა.

განიგემნე ყოველნი მატიანენი, ძუელთა ვინა ახალთა მეფეთა მაქებელნი, რამეთუ გარდაემატა თამარის საქმეთა ჭუშმარიტებით საქებელობა სიტყვისაებრ პირველთასა; სახა-

⁸ მოაკლდა ც. ბრ., ჯავ., ყაუხჩ. 18 ყო] – ც, ბრ., [ყო] ჯავ., ყაუხჩ. 22 მეორედ ც, მეორე ბრ., ჯავ., ყაუხჩ. 27 თამარის ც. სამარის ც.

* „ერთი საბელი“: მეორე სიტყვას ივ. ჯავახიშვილი კითხვის ნიშანს უსვამს (36, შნშ. 2). ს. ყაუხჩიშვილის კონიექტურაა: ერთისა გული (ქც-ბა II, 148). ბიბლიური პარალელები „საბელ“ სიტყვისათვის პირველად მითიობული აქვს ალ. გამყრელიძეს (თამარის მეორე ისტორიკოსის თხზულების ერთი ადგილის გარკვევისათვის. „მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის“, ნაკვ. 30, 1954 წ.).

¹ ესაია 5,8. ² III მეფ. 10,1-3; II ნეშტ. 9,1-9.

რულ იყო თხრობათა შინა და კდემულ განმსწავლელობითა, შემხებელ ლბილობით და
c304v განმწურთელ სიტკბოებით, მგუემელ მოწყალეობით და შემრისხველ | თანალმობით, რათა
ყოვლად ყოვლითურთ განუგმობელ აჩუენოს თვესება ღმრთისა. სანთელი იყო გონიერთა და
უგუნურთა, პირველ[თ] განმანათლებელ და მეორეთა დამწუელ; აღური იყო უწესოდ მკრთომელთა
და დეზ უდებთათვს; კანონი სირცხვლისა მოხუცებულთა და კუერთხი რკინისა¹ ჭაბუკთათვს;
კეთილმავალთა სიბრძნით მცველ, ხოლო მბორგალეთა თუალუხუა[მა]დ მგუემელ.

მღდელთმოძღვართა შეიმოსეს შიში; მღდელთა დაიცვეს წესი თვსი; მონაზონთა მოიგეს
წესიერი მოქალაქობა; მთავარნი განისწავლნეს² სიწმიდითა ცხოვრებად და სიმართლით სლვად;
ერნი განემტკიცნეს შიშით მონებად ღმრთისა და ერთგულებით უფალთა თვსთა; ყრმანი
c305r განიწუართნეს მოძაგებად უჯეროსა უსჯულოებისა, რამეთუ ბილწებამან უწესომან და
ყრმებრივმან მბორგალებითმან ბორგნეულობამ ვერცა თუ კუალი პოვა | დღეთა თამარის-
თა. ვინა და თვთ გინებადცა შორს იყვნეს, რომელნიცა პალატსა შინა ღირს იყვნეს გინა
კარსა ზედა მსახურებად.

ესრეთ ყოველსა შინა დაცვითა ღმრთისა მცნებათა მოიგო წყალობა ღმრთისა, და
აკურთხა ღმერთმან ცხოვრება მისი და განამრავლა ნაყოფი მისი და თავწარსხმულ-ყო
c305v მსგავსად წერილისა: ნათელი აღმოუბრწყინდა მართალსა³ განთიადისა თანა, და მეუღლე
მისი – სიხარული შუადღე და მწუხრი⁴ – მშკდობით დაიძინა⁵ სარეცელსა ზედა თვსსა.
შეამკუნა ღმერთმან დღენი მისნი პატიოსნებით და უამნი მისნი მშკდობით. და მეფობასა
შინა მისსა არა შეიჭუა პირი მისი ამისთვის, რამეთუ არაოდეს გარე-მიაქცია კელი სათხო-
ველისაგან ქურივთა, ობოლთა და მიმდლავრებულთასა. წარვლნა დღენი მისნი სიხარულსა
შინა ამისთვის, რამეთუ მარადღე ახარებდა ყოველთა გლახაკთა და დავრდომილთა. და
უკანასკნელ წარვიდა მამათა თვსთა თანა, და შეეძინა; | და დაუტევნა ორნი შვილნი, გიორგი
და რუსუდან, შუენიერნი, საწადელნი, სასურველნი და საქმელნი, შექმნით სეფის პირნი,
გონიერებით აღსავსენი, სიბრძნით შემკობილნი და ყოვლითა სიკეთითა სრულნი. თამარ
ოცდასამთა შინა წელიწადთა შეაწყუდია ყოველი გუარი კეთილმეფობისა.

აქა დავქში სიტყვსა წყობა, მომავალთათვს ყოველთაგან აწინდელთა სხუათა ძლევისა
მიცემითა ყოველთა, და უმჯობესად შესატყვს შესაძლებელად სახისმეტყუელებასა უაღ-
რესისა [სიტყვსასა] პოვნით, და ამისთვის ჩუენ მიერ დუმილით პატივ-ცემით დაგიდუმოთ.

⁴ პირველთა ბრ., ჯავ, ყაუხჩ. 6 თუალუხუად c, თუალუხუად ბრ., ჯავ. თუალუხუავად ყაუხჩ. 7 მღრდელთ-
მოძღვართა c. მღრდელთა c. 28 [სიტყვსასა] – c, სიტყვსასა ბრ., ჯავ, ყაუხჩ.

¹ ფსალმ. 2,9. ² ფსალმ. 2,10. ³ ფსალმ. 96,11. ⁴ ფსალმ. 54,18; ფსალმ. 64,9. ⁵ ფსალმ. 4,9.

